

BOSTÄDER I ÄLVSTADEN

– ATT OMVÄRDERA PLATS OCH PROCESS

DANA CUFF & PER-JOHAN DAHL

Först publicerad på engelska i Sverige 2015 av Mistra Urban Futures under titeln "Housing in the RiverCity: Rethinking Place and Process".

Postadress: Chalmers tekniska högskola, 412 96 Göteborg, Sverige
Besöksadress: Läraregatan 3, Göteborg, Sverige
Webplats: www.mistraurbanfutures.org

Copyright © 2015 Mistra Urban Futures

Ingen del av den här boken får användas eller reproduceras på något sätt utan skriftligt tillstånd från utgivaren, förutom i samband med forskningsöversikter.

Alla rimliga åtgärder har vidtagits för att identifiera upphovsrättsinnehavarna. Eventuella fel eller utelämnad information kommer att korrigeras i senare utgåvor.

Författare: Dana Cuff; Per-Johan Dahl
Grafisk design: smog studio HB
Forskningsassisterter: Mok Ka Sui, Celia; Kara Moore; Ma Jun Yin, Teego; and Chan Kit Wai, Geoff.

Svensk översättning av Xplanation.

ISBN 978-91-980696-6-2

Om författarna:

Dana Cuff är professor i arkitektur och urban design vid University of California Los Angeles. Mellan 2012 och 2014 var hon gästprofessor vid Chalmers tekniska högskola och Göteborgs Universitet samt vid Mistra Urban Futures. Hon är vidare chef för tankesmedjan cityLAB-UCLA. Hennes expertis berör innovativ arkitektur i storstadssammanhang, samtida och historiskt. Cuff är författare till ett flertal böcker och artiklar, och föreläser inom varierande ämnen och på teman som det post-suburbana tillståndet, bostadspolitik, dynamisk urban analys samt platsbegreppets poetik. Hon forskar för närvarande främst inom två områden, design som verktyg i vattennära stadsomvandling respektive samverkan mellan humanism och arkitektur i samband med utvecklingen av megastäder kring Stilla havet.

Per-Johan Dahl är assistant professor vid Department of Architecture and Civil Engineering vid City University of Hong Kong. Han är utbildad vid UCLA Department for Architecture and Urban Design (fil.dr.), Lunds tekniska högskola (masterexamen i arkitektur), University of Texas i Arlington (arkitektur) samt Blekinge tekniska högskola (byggnadsingenjör). I sin forskning fokuserar han på nya former av 'design thinking' samt på arkitektur som ett kritiskt instrument i urbana processer. Han är en av grundarna till smog studio. Per-Johan Dahl är också styrelseledamot i Research Institute for Experimental Architecture (RIEA.ch) och medlem i Sveriges Arkitekter (SAR/MSA), Hong Kong Institute of Architects (HKIA) samt American Institute of Architects (AIA). Hans verksamhet och forskning har publicerats och ställts ut internationellt.

¹ 'Design thinking' är en processinriktad tankemodell och forskningsmetod.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	04
SAMMANFATTNING	06
BORTOM KONVENTIONER: ATT FORMA PLATS OCH PRAXIS	08
MOTVERKA HOMOGENA BOSTADSOMRÅDEN	14
FÖRSTÄRK SMÅ OCH INTRIKATA INITIATIV	20
UTVECKLA NYA PROCESSER FÖR UTVÄRDERING AV DESIGN OCH GENOMFÖRANDE	24
UTGÅ FRÅN 'DESIGN THINKING'	28
ÖVERBRYGGA BARRIÄRER MED HYBRIDA FORMER	30
OMFORMA KVARTERSSTADEN	32
INTRODUCERA 'RADICAL INCREMENT'	38
VÄV SAMMAN MÖTET MELLAN BEBYGGELSE OCH VATTEN	40
SLUTSATSER	44
TACK	46
BILDRÄTTIGHETER	46
LITTERATUR	47

FÖRORD

Vision Älvstaden utgår från de ideal som ska vägleda stadens tillväxt de närmaste decennierna. Målen med visionen är lika viktiga som självklara: "Göra det lätt att leva hållbart", "Möta vattnet", "Bygga en tät stad".¹ De här målsättningarna, eller strategierna, utgör en gemensam grund för den mångfald av olika politiska, ekonomiska och organisatoriska processer som behövs för att genomföra den ambitiösa visionen om Älvstaden.

Vision Älvstaden presenterades 2010 och genomförandefasen är i full gång. I visionen bygger man vidare på omvandlingsarbetet med Eriksberg som pågick under 1990-talet och början av 2000-talet. Vision Älvstaden innefattar upprustning av flera stadssområden längs Göta älvs stränder: Lindholmen, Kvillebäcken, Backaplan, Frihamnen, Ringön, Gullbergsvass och Södra Älvstranden. Efter att projekten i Lindholmen och Kvillebäcken slutförts ligger fokus i dag på det angränsande området Frihamnen, som vi därför har valt att koncentrera oss på i den här handboken. Frihamnen är beläget vid den norra älvstranden; på andra sidan älven från Göteborgs centralstation. Utvecklingspotentialen i det här området är sällsynt god, med stora pirar som möjliggör för en stor kvantitet av byggprojekt längs älvens strand, fria vyer mot den södra älvstranden och omedelbar närhet till vattnet. Förutsättningarna för nyskapande gestaltningslösningar som stärker Göteborgs identitet är med andra ord synnerligen goda, samtidigt som man har unika möjligheter för lönsamma fastighetsinvesteringar samt grogrund för nyföretagande.

Nu intensifieras arbetet inför Göteborgs 400-årsjubileum 2021 och takten ökar i omvandlingsarbetet av Frihamnen. Vilka slutsatser kan vi dra av arbetet så här långt? Lindholmen och Kvillebäcken utgör två konkreta exempel på hur framtidens bostäder kan byggas i Göteborg. Dessa områden är relativt nyutvecklade och utvecklingen fortsätter under de kommande åren, men i dessa områden har det också uppstått en del problem som utmanar det fortsatta arbetet med Vision Älvstaden. Dessutom kan det hävdas att dessa områden representerar samtida bostadsbyggande i Skandinavien, tillsammans med flera andra nyligen genomförda projekt som till exempel Bo01 i Malmö, Hammarby Sjöstad i Stockholm, Slusholmen och Ørestad i Köpenhamn samt Vallastaden som kommer att stå delvis klart vid den kommande bostadsutställningen LinköpingBo2017.

Vår forskning pekar på en rad utmaningar inom stadsplanerings- och byggprocesserna som gör det svårt att omsätta idealen i Vision Älvstaden till reella incitament för stadsomvandling. Dessa utmaningar spänner över ett brett spektra, från platsspecifika faktorer längs Göta älv till universella utmaningar inom administration och ekonomi. På följande sidor ges en översikt över utmaningarna inom bostadsbyggande i Göteborg, med tonvikt på ett urval som bedöms möjliga att åtgärda.

Vi granskar framtiden för Älvstaden ur ett arkitektoniskt perspektiv: Hur kan vi skapa bättre bostadsområden med kvarter som är väl integrerade i sina sammanhang, som är hållbara och har större socioekonomisk mångfald? Arkitekturen kan förstås inte

1. Göteborgs stad. "Vision Älvstaden." Göteborg, 2012, 46.

möta de här utmaningarna på egen hand, men den kan motverka eller uppmuntra utvecklingen i en viss riktning. I områdena Kvilebäcken och Backaplan medförde till exempel de nya bostäderna en gentrifiering som undantränger mindre bemedlade hushåll. De höga kostnaderna för att hyra eller köpa nybyggda bostäder på Norra Älvstranden motverkar också ekonomisk mångfald bland de nyinflyttade. I en samtida diskurs formuleras en kritik mot arkitekturens roll inom stadsomvandling, där man ofta pekar på hur arkitektur används för att dölja byggföretagens profithunger vilket kuvar ekonomiskt svaga grupper och samtidigt omvandlar staden till ett meningslöst spektakel. Vi förnekar inte att det här fenomenet förekommer, men vi motsätter oss föreställningen om att reducera arkitekturens roll till enbart detta. Arkitektur och urban design i kombination med politiska och sociala åtgärder kan spela en viktig roll som katalysator för byggandet av mer jämlika och mångfacetterade städer, framför allt vad gäller bostadsområden. I Göteborg har man inte alltid nått de uppsatta målen, men det finns goda möjligheter att åstadkomma dem i framtiden. Den här handboken är avsedd för Göteborgs kommunalpolitiker och beslutsfattare och visar på flera olika alternativa idéer om fysisk planering och design av bostadsområden. Nya policyer och samhällsdebatter behöver ta till sig de här idéerna för att kunna skapa miljömässigt hållbara kvarter med ekonomisk mångfald och god etnisk integration i Göteborg.

Den här handboken sammanfattar två års forskning från perioden 2012-2014, om nyligen genomförda bostadsprojekt i Göteborg och närliggande områden. Resultaten av forskningen har omvandlats till konkreta tillämpningsförslag som kan påverka det fortsatta arbetet med Vision Älvstaden, framför allt omvandlingen av Frihamnen och de olika projekt som inletts inför 400-årsjubileet. Att bygga nya bostäder i Göteborg är viktigt, men det övergripande målet är större: att bygga ett mångfacetterat, levande och hållbart samhälle. Den här handboken kan användas som ett verktyg på vägen mot att genomföra sådana ideal i Älvstaden.

Dana Cuff och Per-Johan Dahl

SAMMANFATTNING

Rekommendation 1.

MOTVERKA HOMOGENA BOSTADSOMRÅDEN

Rekommendation 2.

FÖRSTÄRK SMÅ OCH INTRIKATA INITIATIV

Rekommendation 3.

UTVECKLA NYA PROCESSER FÖR
UTVÄRDERING AV DESIGN OCH GENOMFÖRANDE

Rekommendation 4.

UTGÅ FRÅN 'DESIGN THINKING'

Rekommendation 5.

ÖVERBRYGGA BARRIÄRER MED HYBRIDA FORMER

Rekommendation 6.

OMFORMA KVARTERSSTADEN

Rekommendation 7.

INTRODUCERA 'RADICAL INCREMENT'ⁱⁱ

Rekommendation 8.

VÄV SAMMAN MÖTET MELLAN
BEBYGGELSE OCH VATTEN

ii 'Radical increment' är en designstrategi för arkitektur som teoretiserats av Dana Cuff för stegvis utveckling av stadsmiljöer. Läs mer om radical increment i "Fast-Forward Urbanism: Rethinking Architecture's Engagement with the City", redigerad av Dana Cuff och Roger Sherman (2011).

iii 'Master plan' begreppet omfattar inte enbart de lagfästa planeringsverktygen, såsom detaljplanering och översiktsplanering, men också ett intellektuellt förhållningssätt till hur framtiden representeras inom stadsbyggandet och samhällsutvecklingen.

Utmaning 1. Monofunktionellt bostadsbyggande vs. blandad stadsbebyggelse. I de nya områdena byggs ofta stora kvarter med kraftig dominans av bostäder och tydlig avsaknad av en mer blandad stadsbebyggelse.

Utmaning 2. Storskalighet via stora byggbolag. Bostadsproduktionen domineras av storskalig byggindustri som arbetar på stora byggrätter, och väldigt lite uppmärksamhet ägnas åt mångfald och detaljer.

Utmaning 3. Långsiktiga projekt begränsas av tröga processer. Ett omfattande bostadsprojekt kan ta flera årtionden att genomföra, och tidigt fastlagda planer kan därför motverka flexibla och anpassningsbara processer.

Utmaning 4. Silostruktur vs. upplösta förvaltningsgränser. Stora stadsbyggnadsprojekt kräver samverkan mellan många kommunala förvaltningar, där silostrukturer bromsar produktiviteten.

Utmaning 5. Från barriär till sammanhang. I en stad som planeras utifrån bilens och kollektivtrafikens framkomlighet skapas hinder för fotgängare, vilket försämrar både den faktiska och den upplevda kontinuiteten.

Utmaning 6. Reproduktionen av kvartersstaden. I stora delar av Skandinavien fortgår en okritisk reproduktion av kvartersstaden, vilket leder till monotona gaturum och förutsägbart nyttjande av bottenplan.

Utmaning 7. 'Master plan' ⁱⁱⁱ vs. lokal innovation. Det konventionella stadsbyggandet fokuserar ofta på reglerande planer, vilket gör att man förbiser synergieffekter som kan stimulerar vitalitet.

Utmaning 8. Vattnets betydelse försummas. Närheten till vatten har inte spelat någon aktiv roll i stadsbyggandet: älvstranden ses som något statiskt och självklart, och i bostadsplaneringen har man endast tänkt på vattnets betydelse för utsikt. Strandpromenader anses ofta vara tillräckligt för att tillvarata närheten till vatten.

Respons 1. Motverka homogena bostadsområden genom att blanda olika hustypologier och markanvändning.

Respons 2. Utmana den storskaliga byggindustrin och de stora byggrätterna genom att förstärka små och intrikata initiativ.

Respons 3. Bygg in flexibilitet genom att dela upp projekt i mindre delar och kortare faser; uppmuntra till utvärdering av tidigare skeden för en kontinuerlig förbättring av genomförandet.

Respons 4. Ett mer design-orienterat arbetssätt gör det lättare att integrera bostadsproduktion med gestaltning av stadsmiljöer och landskap.

Respons 5. För att övervinna de fysiska hindren mellan olika stadsdelar kan hybrida former tillskapas som överbryggar barriärer i stadsväven.

Respons 6. Skapa en mångfald av byggnadstyper, stadssiluetter och markutnyttjande genom att mutera kvarterstadsmodellen.

Respons 7. Småskaliga designlösningar måste tillskapas som komplement till de reglerande planerna, med det övergripande målet att introducera 'radical increment'.

Respons 8. Arbeta aktivt med gränslandet mellan land och vatten, med manipulationer och varierande verksamheter och med att utveckla och utvärdera en mängd olika typer av interaktion.

BORTOM KONVENTIONER: ATT FORMA PLATS OCH PRAXIS

I början av 2015 var Frihamnen fortfarande till stor del opåverkat av de utvecklingsprojekt som framöver förväntas omvandla det gamla varvsområdet till en livlig stadsdel vid älvens strand. Pirarna som sträcker sig mot den södra älvstranden föreföll övergivna, och det enda som tyckes rucka på friden var ett och annat motorevenemang på City Race Arenan. Frihamnsområdet är av kulturhistoriskt intresse. Området präglas av vägar, kajer, torrdockor och slitstarka material som en gång valdes ut för att tillgodose rederi- och fiskeindustrins behov. Detta industriella arv var fortfarande det främsta kännetecknet för Frihamnen år 2014, trots att arbetet med tillfälliga evenemang såsom 'roller derby', stadsodling och seglarskola vittnade om att området håller på att omprogrameras. Dessa tillfälliga evenemang skapar rumsliga samband som vitaliserar Frihamnen inför omvandlingsarbetet, och de kommer ha påverkan på den framtida stadsbilden. Programmeringsarbetet tyder på en vilja att arbeta kreativt med nya beteendemönster, och Göteborgs beslutsfattare kommer att behöva följa upp dessa initiativ för att säkerställa att samma kreativitet präglar exploaterarnas verksamhet. Arbetet med tillfälliga evenemang är bara en av de åtgärder som behöver förstärkas och ges politiska incitament för att säkra den ekonomiska och etniska mångfalden i Frihamnen.

Ett annat intelligent och viktigt undantag från traditionella stadsplaneringsprocesser är de nya administrativa arbetssätten som Göteborgs stad tillämpar för att driva exploateringen av Älvstaden, inklusive Frihamnen. Genom att kombinera planarbete och fastighetsutveckling inom ramen för ett kommunalägt aktiebolag, Älvstranden Utveckling AB, så kan samordningen av ekonomi, politik, design och strategisk planering fortgå på en

mer kreativ basis. I sin roll som representant för markägaren så har Älvstranden Utveckling AB goda möjligheter att förhandla fram okonventionella lösningar med privata byggherrar. Experiment med tillfälliga evenemang, bildandet av Älvstranden Utveckling AB samt ett aktivt avståndstagande från att använda en 'master plan' som det främsta planeringsverktyget är några exempel på nya arbetssätt som utmanar status quo och motverkar byråkratisk stelhet. Konventionerna väger dock tungt, och varje steg i utvecklingsprocessen kräver noggranna överväganden och uppföljning. Våra intervjuer har visat att såväl byggföretag som Göteborgs stadsbyggnadskontor, park- och naturförvaltning och trafikkontor arbetar självgående samt efter en mängd invanda rutiner, exempelvis: även om stadsbyggnadskontoret strävar efter kreativa lösningar så är de interna resurserna begränsade till konventionella lösningar, vilket gör det svårt att avvika från överdimensionerade transportsystem samt kritiskt granska den ständiga reproduktionen av kvarterstaden. Förmågan att beakta och följa upp den känsliga övergången från planprogram till detaljplaneskede blir särskilt angelägen.

Övergångsfasen från planprogram till detaljplan kommer att vara avgörande för den första etappen av bostadsprojekten i Frihamnen. I skrivande stund ser det ut som att konventionella arbetssätt kommer att vinna över mer kreativa angreppssätt, och att till och med de tillfälliga evenemangen kan få stryka på foten på grund av krav från de stora byggföretagen. Det finns åtminstone tre faktorer som gör att planeringsprocesser tenderar att följa minsta motståndets lag, och som man därför bör vara på sin vakt mot. För det första: att processen domineras av stora byggföretag som alltid prioriterar standardmässiga ar-

↖ Aerial photo of Frihamnen

bettsätt. För det andra får konservativa beslut i tidiga skeden ofta följdverkningar i senare faser av projektet. För det tredje: den komplexitet som karakteriserar stora projekt gör det svårt att särskilja specifika och kreativa beslut från den övergripande processen och budgeten. Dessa planeringsprocesser innefattar markförvärv, upprättande av regelverk och infrastrukturplanering, och är återkommande inom storskaliga stadsbyggnadsprojekt i marknadsekonomier med konsekvensen att mark omvandlas till egendom genom ägande; egendom omvandlas till 'site'^{iv} när bebyggelse börjar planeras.² Detta innebär att de inledande gestaltningsförslagen och de första planerna för bostadsbebyggande i Frihamnen kommer att vara mer eller mindre huggna i sten när det är dags att färdigställa detaljplanerna.

Utöver begränsningarna i planeringsprocessen tillkommer oförmågan att bemöta de specifika egenskaper som varje plats för med sig. I Frihamnen förefaller de vattennära bygggrätterna som mest attraktiva. Denna mark karakteriseras dock samtidigt av två andra egenskaper vilka medför utmaningar som inte kan ignoreras, dominerats av infrastruktur för motortrafik samt avsaknaden av befintlig stadsstruktur. Det är flera faktorer som kommer att avgöra hur man kan arbeta med gestaltning i Frihamnen: närheten till vattnet, anpassningen till befintliga industriella miljöer, anslutningen till den befintliga infrastrukturen samt förmågan att kreativt närma sig klimatanpassning (framför allt havsnivåhöjningar). Det finns dock vissa universella kriterier som ligger till grund för planering av markanvändning, till exempel etablerade bostadstypologier, fördefinierade klassificeringar av tomtmark samt de administrativa rutinerna inom förvaltningsarna. För att uppmuntra till kreativa tolkningar av Frihamnens

iv. 'Site' är en diskurs om platsens förutsättning för byggnation samt relation till samhällsbyggnadsprocesserna.

2. Dana Cuff. *The Provisional City: Los Angeles Stories of Architecture and Urbanism* (Cambridge, Mass: The MIT Press, 2000), 62.

SAMMANFATTNING

Visionen anger att Älvstaden ska vara öppen för världen och utvecklas så att den helar staden, möter vattnet och stärker kärnan.

Syftet med programmet är att i form av ett dynamiskt ramverk ange förutsättningar och riktlinjer för hur Frihamnen och delar av Ringön ska utvecklas. Programmet beskriver hur området ska kunna bli en grön, tät och stadsmässig del av innerstaden med arbetsplatser och handel, socialt blandat boende, god kollektivtrafik och en vattennära park. Uppdraget är att redovisa en övergripande struktur och avgränsa och redovisa en första utbyggnadsetapp av bebyggelsen.

En första etapp är föreslagen till området kring den mittersta hamnbassängen. Planen är att det jubileumsåret 2021 ska finnas minst 1000 bostäder i Frihamnen, och att 1000 personer ska jobba i området. 2040 kan motsvarande siffror vara ca 9 000 bostäder och 15 000 arbetsplatser.

Frihamnen knyter samman staden över älven. Ett stadsmässigt stråk längs Hjalmar Brantingsgatan föreslås med hög och tät bebyggelse och en koncentration av handel och kontor men även av bostäder. En kollektivtrafikknutpunkt längs stråket utformas som en tydlig entré till stadsdelen.

Tidig volymstudie som visar intentionerna om en tät och stadsmässigt blandad bebyggelse i framtida Frihamnen.

v. 'Figure-ground' urbanism syftar till ett stadsbyggande som använder en tvådimensionell representation av markplanet som referens för att åstadkomma en tydlig relation mellan byggnad (arkitektur) och publikt rum (stad). Figure-ground som representationsmetod tar avstamp i Giovanni Battista Nollis uppmätning av Rom; Topografia di Roma (1741-1743). Mer samtida teoribildning kring figure-ground begreppet finns i Colin Rowe och Fred Koettlers Collage City (1978).

↪ Bildtext: Faksimil av planprogrammet "Program för Frihamnen och del av Ringön: Inom stadsdelen Lundbyvassen i Göteborg." Sammanfattningen innehåller en rendering som visar stadens intentioner om en tät och stadsmässigt blandad bebyggelse i Frihamnen samt en kort beskrivning av syftet med programmet, inklusive de planerade etapperna inför år 2021 (1 000 bostäder och 1 000 arbetsplatser) respektive år 2040 (9 000 bostäder och 15 000 arbetsplatser).

I texten nämns att syftet är att skapa ett dynamiskt ramverk för utvecklingen av Frihamnen, men rederingen visar en rigid urban form som uteslutande består av slutna kvarter. Differentieringen mellan bebyggelse och parker är mycket tydlig på rederingen, helt enligt det gängse sättet att visualisera en konventionell 'figure-ground' urbanism, där tonvikten läggs på historiska referenser snarare än på samtida sätt att skapa en levande och vattennära stadsbebyggelse.

— Tillfälliga evenemang som strategi för platsskapande i Frihamnen.

förutsättningar bör policydokumenten stötta avvägningar mellan platsspecifika egenskaper och generella kriterier för projektledning och administration.

Planprogrammet är förhållandevis vag vad gäller inriktning på kommande bostadsbebyggelse, eftersom planprogrammet utgår från tvådimensionell markanvändning, vilket paradoxalt nog blir abstrakt och mycket begränsande på samma gång. Riktlinjerna för markanvändning undviker att förhålla sig till en mer innovativ programmering av området. I slutna kvarter förutsätts till exempel innergården fungera som ett öppet rum som kan nyttjas av människor i de omgivande bostäderna. Det innebär att markplan- et i kvarteret vanligtvis inte öppnas ut mot gatan, en effekt som förstärks av det faktum att kontor eller butiker sällan placeras inåt gården. Tänk om innergårdarna i stället medvetet skulle ut- formas som en serie sammankopplade, offentliga parkrum vilka skulle kunna rymma olika typer av bostadskomplement! De aktu- ella synsätten kring att bygga levande och attraktiva bostadsk- varter utgår lika mycket från innovativa program som från form; lika mycket från evenemang som markanvändning; och fokus ligger på katalytiska relationer snarare än på produktionen av fristående fastigheter.

De tillfälliga evenemang som blivit en sådan framgång i Fri- hamnen är ett exempel på alternativa användningar, som förvän- tas stimulera utvecklingen av program som är anpassade efter samtida livsstilar och ekonomiska förutsättningar. När dessa programförslag antar en mer konkret form genom fastighetsin- vesteringar, behövs kompletterande innovationer på olika nivåer vilka behöver vara lyhörda gentemot behoven i dagens samhälle.

3. Caleb Garling. "Rem Koolhaas: the Most Important Factor in Building Design is the Age of the Decision Maker", Vanity Fair (9 oktober 2014) <http://www.vanityfair.com/online/daily/2014/10/rem-koolhaas-building-design-age>.

Vägen till mer levande och mångfacetterade bostadsområden går via alternativa verksamheter som förverkligas genom innovativa byggnadsformer och nyskapad policy.

Fastighetsbolag strävar vanligtvis efter säkra investeringsplaner, vilket gör att samma konventionella lösningar upprepas gång efter annan. Intresset och lusten för innovationer (som medför en ökad risk) måste stimuleras av beslutsfattarna, för att parafrasera Rem Koolhaas.³ Planeraren bör bidra med expertkunskaper för att utforma planprogrammet för Frihamnen. Därefter bör designern träda in för att utmana de normativa synsätten i detaljplanering och markanvändning. När man använder design för att möta de risker som alternativa lösningar medför, då kan arbetet med att forma platser och processer i Frihamnen fortgå bortom de konventionella arbetssätten. Därför presenterar vi följande åtta förslag på hur man kan utmana rådande konventioner med design.

Man kan kanske fråga sig: Vad är det för fel på konventioner? Konventionella lösningar behöver inte vara fel i sig: de kan användas för att skapa levande, gröna bostadsområden med stor mångfald. Men så är inte fallet i Sverige. Det finns ett påtagligt behov av att förbättra svenskt stadsbyggande samt tillvägagångssätten för bostadsbyggande i Göteborg. Det är därför angeläget att dra lärdom av de lokala och globala erfarenheterna som finns av att bygga levande, gröna och mångfacetterade bostadsområden.

MOTVERKA HOMOGENA BOSTADSOMRÅDEN

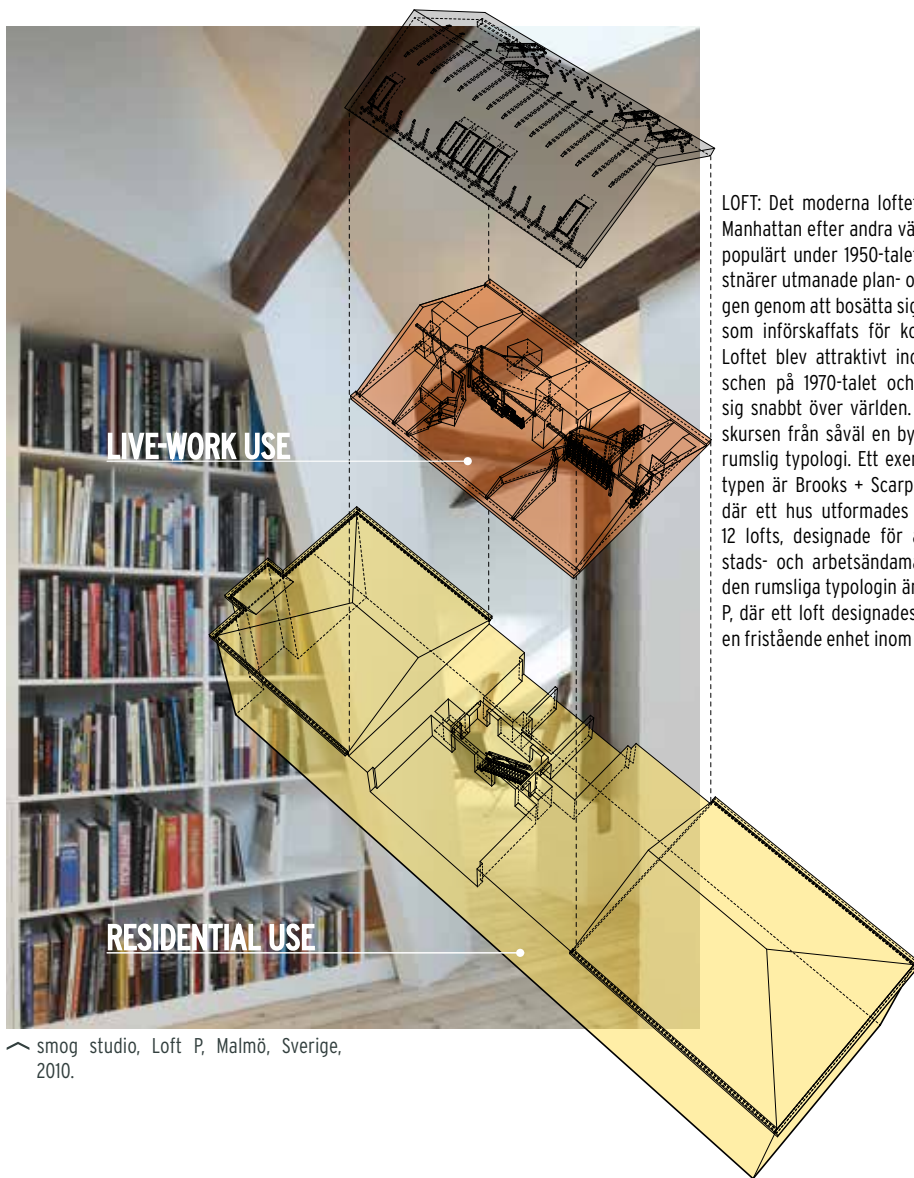
P1

Stadsutvecklings- och förnyelseprojekt i Göteborg, liksom på andra platser, styrs framför allt av markindelning genom zoner, vilket i en svensk kontext kan likställas med detaljplanering. Den typ av planlagstiftning började internationellt sätt att användas mer regelbundet i början av 1900-talet. Syftet var att motverka hälsoproblem genom att separera de olika funktionerna: boende, rekreation, arbete och transport. I praktiken ledde detta ofta till uppkomsten av rigida relationer mellan stadsmässig form och användning, vilket också medförde att endast ett begränsat utbud av bostadstyper byggdes.⁴ Med dagens urbana livsstilar utmanas allt oftare funktionssepareringen, dock sker bostadsproduktionen fortfarande ensidigt enligt de typologier som uppstod i samband med 1900-talets stadsplanering. Resultatet blir att de bostadstypologier som byggbranschen och beslutsfattare erbjuder inte möjliggör för nya livsstilar med andra ekonomiska förutsättningar. För att möta nya behov måste såväl byggföretag som beslutsfattare, involverade i Frihamnen, arbeta med bostadstypologier som utvecklats vid sidan av planlagstiftningen. Den konventionella detaljplaneringen är inte den enda anledningen till att nya bostadsområden saknar vitalitet och mångfald, men den utgör ett av de främsta problemen. Vissa begränsningar kan övervinnas genom nya typer av planer, till exempel sådana som utvecklats i USA och kan översättas till resultatbaserade planer,

4. Per-Johan Dahl, "Densifying the Suburban Metropolis: Architecture as an Instrument for Urban Planning," *Nordic Journal of Architectural Research*, no. 2 (2014): 58.

↘ Brooks + Scarpa, Cherokee Lofts, Los Angeles, USA, 2011.

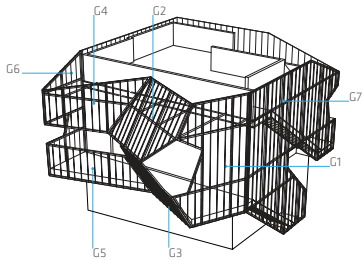
LOFT: Det moderna loftet tillkom på Lower Manhattan efter andra världskriget och blev populärt under 1950-talet, när allt fler konstnärer utmanade plan- och bygglagstiftningen genom att bosätta sig i de fabrikslokaler som införskaffats för konstnärsvksamhet. Loftet blev attraktivt inom fastighetsbranschen på 1970-talet och fenomenet spred sig snabbt över världen. I dag utgår loftdiskursen från såväl en byggnadstyp som en rumslig typologi. Ett exempel på byggnadstypen är Brooks + Scarpas Cherokee Lofts, där ett hus utformades och byggdes med 12 lofts, designade för att kombinera bostads- och arbetsändamål. Ett exempel på den rumsliga typologin är smog studios Loft P, där ett loft designades och byggdes som en fristående enhet inom ett flerbostadshus.

smog studio, Loft P, Malmö, Sverige, 2010.

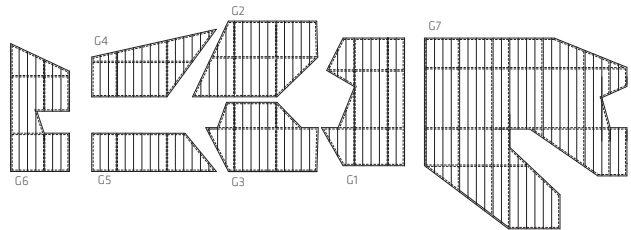
5. I New York uppdaterades planlagstiftningen 1961, vilket möjliggjorde ett helt nytt regelverk för zonering. Ett exempel är resultatbaserade planer, som skiljer sig från konventionella planer eftersom de inte innebär att man skapar en hierarki av funktioner där 'högre' funktioner, såsom bostäder, skyddas från de 'lägre', såsom industri. I stället fastställs lägstanivåer av 'resultat' i form av kvalitetsstandarder som måste uppfyllas oavsett typ av markanvändning. Se Lane Kendig, Performance Zoning, Washington, D.C.: Planners Press American Planning Association, 1980.

planer med blandade verksamheter, samt sektionella eller vertikala planer.⁵

Det finns också andra metoder att motverka homogena bostadsområden, som har prövats både i Sverige och i andra länder. En sådan metod utgår från hur man formar själva fastigheten. När planerare delar upp ett område i fastigheter kan de välja att skapa mindre byggrätter för att attrahera flera olika byggherrar, och man kan också skapa byggrätter med unika, avvikande former som kräver mer avancerad gestaltning. En annan metod är att uppmuntra anpassning efter det att byggfasen är avslutad: allt från loft i flerbostadshus, som till exempel smog studios "Loft P" i Malmö, till olika typer av tilläggskomponenter som Kevin Daly Architects påbyggnad på ett garage i Venice, Kalifornien i USA. Ytterligare en metod är att bevara så mycket av de befintliga strukturerna som möjligt, vilket skapar en mängd unika möjligheter.

GUEST HOUSE AXONOMETRIC

GUEST HOUSE EXTERIOR PANELS

Kevin Daly Architects, Palms Residence,
Venice, CA, USA, 2009.

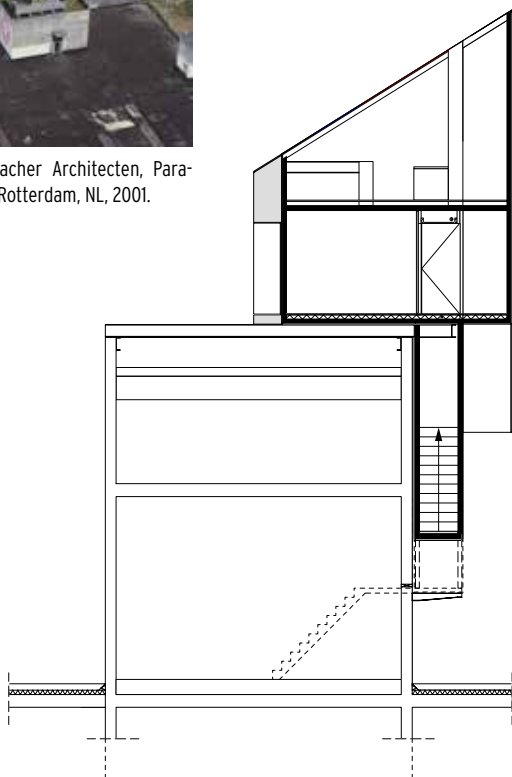

ADD-ON / CLIP-ON: Främjar estetisk och verksamhetsmässig mångfald utan att göra avkall på den patina och den kulturella prägel som finns i storstadsområdet. ADD-ON / CLIP-ON kan till exempel innebära att man använder industribyggnader som grund för nya typer av bostäder. Kevin Daly Architects byggde en komplementenhet på taket till ett garage i Venice, Kalifornien, och Kortknie Stuhlmacher Architekten uppförde en hybridbyggnad med flera olika användningsområden på taket till en industribyggnad i Rotterdam. Båda dessa projekt visar hur tilläggsarkitektur kan användas för att ta vara på underutnyttjade resurser.

◁ Kortknie Stuhlmacher Architekten, Parasite Las Palmas, Rotterdam, NL, 2001.

MIKROENHETER: Plan- och bygglagstiftningen i Sverige och andra länder kopplar låg levnadsstandard till liten bostadsyta; därav den utbredda skepsismen till mikroenheter. Ny teknik och nya livsstilar gör det dock möjligt att använda mikroenheter för urbant boende. I Michael Maltzan Architectures projekt One Santa Fe i centrala Los Angeles har man dragit såväl mikro- som makroskalan inom bostadsbyggandet till sin spets genom att kombinera en mängd mikroenheter i en gigantisk byggnadsform, utan negativ inverkan på det publika rummet.

Michael Maltzan Architecture, One Santa Fe, Los Angeles, USA, 2014.

SKAPA MÅNGFALD INOM BYGGNADSSKALET

6. Douglas S. Massey and Nancy A. Denton, "The Dimensions of Residential Segregation", *Social Forces* 67, nr 2 (1988): 282

7. Julie Satow, "Living in the Mix: Affordable Housing in New York's Luxury Buildings", *The New York Times* 31 augusti 2014, RE 1.

Boendesegregation definieras som den grad i vilken två eller fler minoritets- eller majoritetsgrupper bor avskilt från varandra, i olika delar av stadsmiljön.⁶ Minoritets- eller majoritetsgrupper definieras som en grupp människor som enkelt kan särskiljas från andra grupper i samhället på grundval av fysiska eller kulturella kännetecken, som inkomst, ras eller kön. För att motverka boendesegregation kan graden av avskildhet mellan grupper minska och integrationen öka, genom fokus på byggnadens interiör. Om en alltför storskalig planering tillämpas för bostadsområden kan segregation manifesteras i urbana element som infrastruktur, offentliga platser eller stadsvarter. För att främja mångfald bland de boende bör integrationsarbetet i frihamnen i stället koncentreras till byggnadens skal. Det är en utmaning såväl ekonomiskt som förvaltningsmässigt, men det finns utvecklade och testade metoder. Ett exempel finns i West Chelsea-distriktet i New York, där man skapat inkluderande planer som kräver att exploatörer som verkar inom ett område, som planerats för ökad täthet, producerar ett visst antal lägenheter med hyror som underskrider marknadsnivån. De billigare lägenheterna fördelas sedan genom lottning.⁷ Genom att skapa en bättre blandning av minoritets- och majoritetsgrupper inom ramen för ett enda byggnadsskal kan integrationskonceptet lämna planestetiken för en mer finkornig distribution av social och kulturell mångfald.

↖ Teeple Architects, bostadskooperativ på 60 Richmond Street, Toronto, Kanada, 2010. Den här byggnaden ligger på en hörntomt och delar avskiljande väggar med de angränsande byggnaderna. På markplan finns offentligt tillgängliga funktioner (restaurang och utbildningskök som ägs och drivs av de boende) och på våningarna ovanför ligger insatslägenheter. På sjätte våningen återfinns ett tre våningar högt utrymme/terrass med grönsaksodlingar.

Bostäder i Älvstaden – att omvärdera plats och process

OkiDoki Arkitekter, Vallastaden, Linköping, >
Sverige 2013.

P2

FÖRSTÄRK SMÅ OCH INTRIKATA INITIATIV

I Sverige kritiseras ofta kommunala myndigheter för att de ignorerar små, fristående byggtreprenörer. Det är onekligen så att kommuner som anvisar mark för utvecklingsprojekt i innerstäder oftast delar ut lejonparten av marken till ett fåtal stora byggföretag. Det här är standardförfarandet i Göteborg såväl som i Malmö, Stockholm och flera andra städer, vilket innebär att de små entreprenörerna vanligtvis exkluderas helt från utvecklingsprojekt i innerstäder.

De stora byggföretagen som fokuserar på bostadsmarknaden strävar efter att utforma affärsplaner som är i samklang med alla de mångfasetterade behoven hos dagens konsumentgrupper. Bolaget Framtiden i Göteborg arbetar till exempel aktivt med regelverk, bostadstypologier och sociala värden för att kunna bygga och förvalta ett flertal bostadsprojekt. Framtiden hävdar att 'volym' är en avgörande faktor för kostnadseffektivt byggande och förvaltning, och att de därför måste bygga mycket bostadsyta. Regelverken för byggnadshöjd i Sverige är av tradition mycket restriktiva, så att distribuera bostadsytan vertikalt är sällan ett gångbart alternativ. Därför är det så gott om byggnader med relativt stora fotavtryck i svenska innerstäder. Byggnader som upptar stora markytor skapar svåröverskådliga och svårhanterliga stadsrum. I de visioner för innerstadsutveckling i Sverige - inklusive Vision Älvstaden i Göteborg - idealiseras i regel en mer detaljerad och småskalig typ av stadsbyggande, vilket gör att visionerna sällan kan omsättas i verkligheten.

För att minska byggnadernas fotavtryck i svenska innerstäder måste stadsplanerare omvärdera höjdbegränsningarna samt inkludera små entreprenörer. En sådan förändring av den konventionella markanvisningen i svenska innerstäder kräver dels att mindre byggrätter planeras, dels att politiska beslut fattas för att motverka sammanslagning av flera små byggrätter till en stor. Man måste alltså utarbeta mekanismer som förhindrar att jakten på vinstmaximering kompromissar realiseringen av det småskaliga stadsbyggandet.

OkiDoki Arkitekter använde detaljplanen för att säkerställa att de småskaliga projekten inte skulle försvinna i senare faser i utvecklingsprocesserna. I sin detaljplan utformade de långa, smala byggrätter för att uppmuntra små, fristående entreprenörer till att delta i byggandet av Vallastaden i Linköping. För att uppnå målet om att skapa estetisk och social mångfald samordnade OkiDoki Arkitekter sina designstrategier med de utvecklingsriktlinjer som utformades. Man fastställde till exempel att alla fastigheter måste skiljas åt med brandgavlar, att varje kvarter måste innehålla blandade upplåtelseformer och fler än två byggnadstyper, att varje flervåningsbyggnad måste innefatta minst två olika lägenhetsstorlekar, att maximalt tre byggnader inom samma kvarter får designas av samma arkitekt samt att angränsande byggnader inte får designas av samma arkitekt.

INKLUDERA SMÅSKALIGA BYGGHERRAR

Kombinationen av en fristående byggherre och en liten tomt möjliggjorde innovativ arkitektur i West Chelsea. HL23 är ett höghus med bostadsrätter som utvecklades av Alf Naman och designades av Neil M. Denari från NMDA. Huset är uppförd på en svårbebyggd tomt, invid High Line parken. Kombinationen av en minimal byggrätt och en restriktiv plan omöjliggjorde egentligen ett ekonomiskt lönsamt projekt. NMDA anlätades därför för att gestalta en byggnad som tilläts vara planstridig och därmed uppföras med en större bostadsyta än vad planen medgav. NMDAs gestaltning ökade byggnadsvolymen men utan att bryta mot planens krav om offentliga rum med goda ljus- och luftförhållanden. Resultatet blev ett okonventionellt möte mellan byggnadens profil och High Line parken. De risker som den här typen av projekt medför för byggherre och arkitekt vägs upp av den ekonomiska lönsamheten som åstadkoms genom en småskalig entreprenad.

◁ NMDA, HL23, New York, USA, 2012.

VIKTEN AV DETALJER I URBANA PROCESSER

8. Begreppet 'tectonic' beskriver den visuella relationen mellan estetik och konstruktion. Eduard F. Sekler förklarar begreppet: "Through tectonics the architect may make visible, in a strong statement, that intensified kind or experience of reality which is the artist's domain - in our case the experience or forces related to forms in a building. Thus structure, the intangible concept, is realized through construction and given visual expression through tectonics." Sekler, Eduard F. "Structure, Construction, Tectonics." *Structure in Art and in Science*, editerad av Gyorgy Kepes, 89-95. New York: Braziller, 1965, sid. 92.

Heterogen stadsutveckling kräver insatser på flera olika detaljnivåer. Sundspromenaden som byggdes för bomässan Bo01 i Malmö är en spännande plats som skapades med stor lyhördhet för 'tectonic' inom urban design.⁸ De rumsliga variationerna i Tsim Sha Tsui East Waterfront Podium Garden i Hong Kong uppnåddes genom respekt för platsens egenskaper. Eftersom Frihamnen är ett så pass stort område kommer stadsutvecklingen att pågå i flera etapper, och under en längre tidsperiod. För att säkerställa publik användning och tillgänglighet under utvecklingsetapperna så är det viktigt att uppmärksamma detaljernas betydelse för platsens ianspråktagande.

Architectural Services Department (ArchSD), Tsim Sha Tsui East Waterfront Podium Garden, Hong Kong, 2007.

Jeppe Aagaard Andersen Landscape Architects, Sundspromenaden på Bo01, Malmö, Sverige, 2001.

UTVECKLA NYA PROCESSER FÖR UTVÄRDERING AV DESIGN OCH GENOMFÖRANDE

När Vision Älvstaden antogs av kommunfullmäktige den 11 oktober 2012 så formulerade Göteborgs ledande politiker en utopi. Vision Älvstaden består av ett 48-sidigt dokument där visionen kommuniceras med hjälp av ritningar, diagram, kartor, collage och bearbetade foton, vilka tillsammans bildar ett rumsligt narrativ om en plats som ska skapas: en plats som Hans Ander och Johan Ekman kallar "Den goda staden". Visionen utgör därmed implicit en kritik av det historiska, verkliga samhället.⁹ Eftersom kommunfullmäktige har en politisk roll i den svenska planeringsprocessen blev Vision Älvstaden ett politiskt dokument, vilket ytterligare befäster dess utopiska status.¹⁰

I enlighet med svensk stadsplaneringspraxis användes Vision Älvstaden som vägledning vid utformningen av ett planprogram.¹¹ Frihamnen valdes ut som det område som ska ingå i den första utvecklingsfasen. Flera kommunala myndigheter och det kommunalåga bolaget Älvstranden Utveckling AB arbetade fram ett planprogram som var på samråd mellan den 4 juni-9 september 2014. Det fastställda planprogrammet består av 72 sidor. Dess syfte är att omvandla den vaga utopin till mer konkreta riktlinjer för stadsbyggande. Efter ytterligare samråd är tanken att plan-

9. Hans Ander och Johan Ekman. "Älvstrandsprocessen 2000 - 2010: Från Älvstranden Till Älvstaden". Göteborg, 2009, 30. En beskrivning av begreppet utopi finns hos Françoise Choay. *The Rule and the Model: On the Theory of Architecture and Urbanism*. Cambridge, Mass: The MIT Press, 1997, 34.

10. Fredric Jameson menar att "[u]topin har alltid varit politisk; ett ovanligt öde för en litterär form: men precis som det litterära värdet i utopin som form alltid betvivlas, så är dess politiska status strukturellt tvetydig." (fritt översatt) Se Fredric Jameson. *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. New York: Verso, 2005, xi.

11. Göteborgs stad Stadsbyggnadskontoret. "Program För Frihamnen och del av Ringön: Inom stadsdelen Lundbyvassen i Göteborg Programsamråd 4 juni - 9 september 2014". Göteborg, 2014, 8.

HUR TÄNKTE MAN
HÄR?

^ I de allra flesta svenska kommuner, inklusive Göteborg, lovordar man alla fördelar med flexibla lokaler, men de estetiska och tekniska lösningar som använts för de nya bostadshusen på Backaplan omöjliggör i stort sett alla former av anpassning. Vissa hörnlokaler har på ett traditionsenligt manér utformats för detaljhandel eller service och därför försetts med stora fönsterpartier, men de flesta fasaderna mot det offentliga rummet är murade. Eftersom murade fasader vanligtvis utgör den bärande konstruktionen är det i regel oerhört dyrt, eller helt omöjligt, att ändra dem. Murade fasader är därmed inte rekommendabelt om man vill åstadkomma den flexibilitet som så många kommuner efterfrågar. Flexibiliteten i en stor del av de nybyggda bostadshusen på Backaplan är alltså kraftigt eftersatt, eller obefintlig.

HUR SKALL MAN
KUNNA ÖPPNA EN
BUTIK HÄR?

TÄNK OM VI VILL HA
ETT CAFÉ HÄR?

programmet också ska vägleda utformningen av detaljplaner, vilket innefattar till exempel förberedelser inför markanvisning och utarbetandet av juridiska regelverk.

En utopi har alltid innefattat politisk och geografisk självständighet. Denna självständighet utmanas dock i planprogrammets målformulering, till exempel när man uttrycker att "Frihamnen är strategiskt viktig när innerstaden ska växa över älven och för att knyta ihop Kvillestaden, Backaplan, Lindholmen och Ringön".¹² När man studerar representationen av infrastruktur och parker i planprogrammet så uppfylls målen tack vare de övergripande strategierna som tillämpas på stadsnivå, men i representationen av bostadskvarter fortsätter man att inta en utopisk ståndpunkt genom att föreslå riktlinjer för stadsbyggandet med liten eller ingen koppling till de omgivande områdena.¹³

På en karta från 2013 bekräftar Göteborgs stad att Frihamnen är ett av åtta områden i Älvstaden. Tre av områdena anses vara historiska, medan två av dem (Backaplan och Lindholmen) är relativt nybyggda och under färdigställande. I de återstående tre områdena (Frihamnen, Ringön och Gullbergsvass) har byggnads- och ombyggnadsprocesserna ännu inte inletts. Backaplan och Lindholmen kan därför ses som prototyper för utvecklingen av Älvstaden, och de kan utvärderas innan man påbörjar detaljplaneringen av de övriga områden.

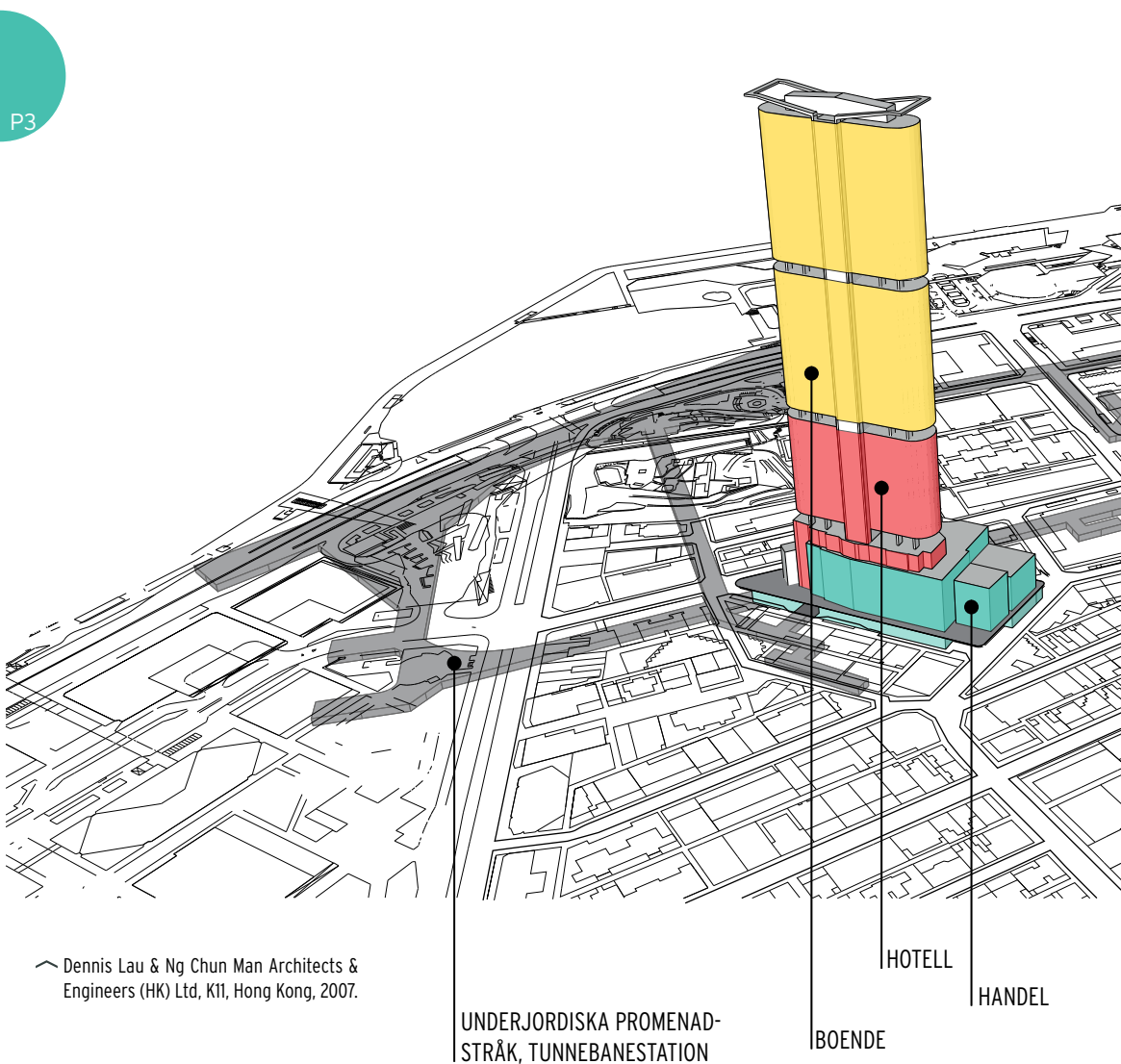
För att det utopiska synsättet ska kunna utmanas även för stadsbyggandet i Frihamnen kan detaljplanerna utformas med en formulering om att all stadsutveckling och ombyggnad måste föregås av utvärdering av prototypområdena för Älvstaden. En sådan återkoppling mellan de olika utvecklingsfaserna kan underlätta snabba förbättringar vad gäller rumslig planering, byggnadsteknik och programdistribution.

12. Ibid.

13. På kartorna på sidorna 16, 19-20 samt 36 "Program för Frihamnen och del av Ringön: Inom stadsdelen Lundbyvassen i Göteborg Programsamråd 4 juni - 9 september 2014" föreslås övergripande strategier på stadsnivå för infrastruktur och parker.

UPPRÄTTA BYGGPOOLER

Svenska fastighetsbolag fokuserar oftast på en enda marknadsnisch. Inom allmännyttan bygger man främst hyreslägenheter medan privata aktörer oftast bygger bostadsrätter. Detta gör att det sällan byggs hus med blandade boendeformer och för blandade användningsområden. En ny enhet bör inrättas vid stadsbyggnadskontoret eller inom Älvstranden Utveckling AB, med uppgift att koordinera utrymmesbehoven för olika typer av affärsverksamhet. Genom att agera som en designstyrningsfunktion så skulle en sådan enhet kunna fungera som en byggpool för både kommersiella företag och icke vinstdrivna verksamheter, för att stimulera till byggande av hybrida hus.

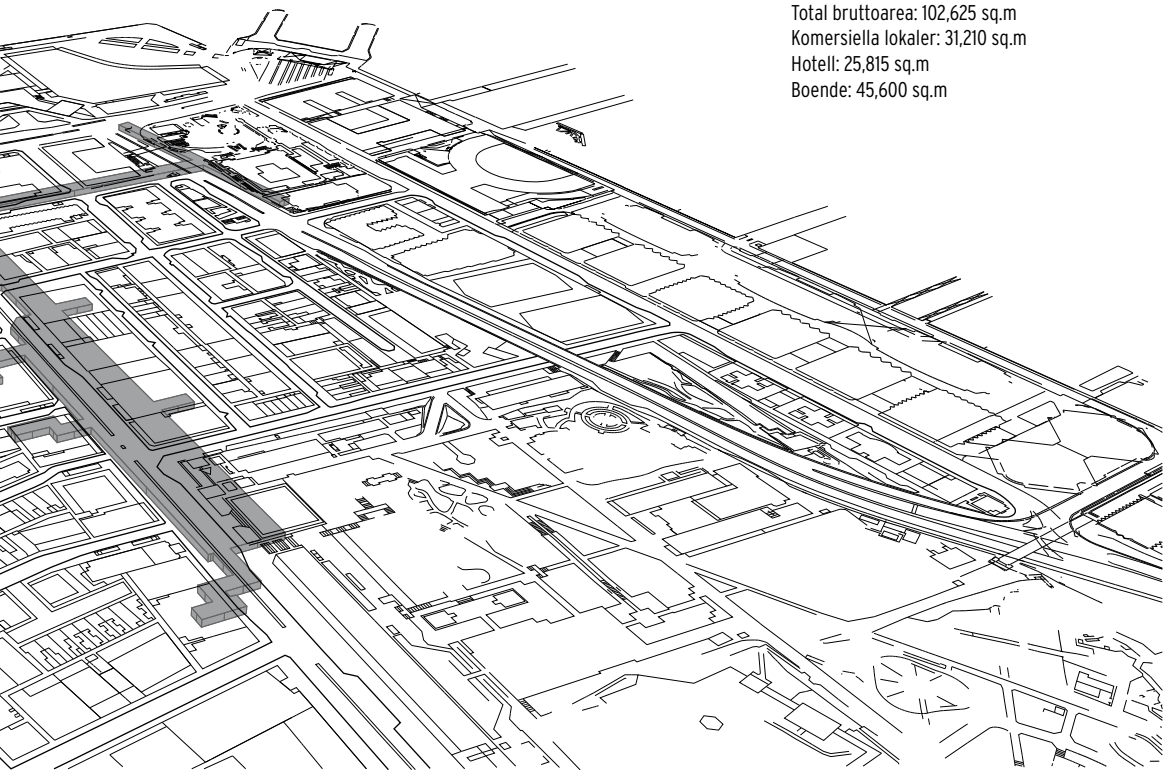
— Dennis Lau & Ng Chun Man Architects & Engineers (HK) Ltd, K11, Hong Kong, 2007.

Höjd: 257 meter
Våningsplan (ovan mark): 64
Våningsplan (under mark): 4

Kommersiella lokaler: B4 – 2/F
Hotell: 3/F – 24/F. Antal rum: 384
Boende: 27/F – 67/F. Antal lgh: 345

Fastighetsarea: 8,299 sq.m
Total bruttoarea: 102,625 sq.m
Kommersiella lokaler: 31,210 sq.m
Hotell: 25,815 sq.m
Boende: 45,600 sq.m

K11 i Hong Kong är ett exempel på en byggnad med blandade boendeformer och blandade användningsområden. K11 är en skyskrapa på Kowloon-halvön som rymmer såväl detaljhandel som hotell och insatslägenheter. Dessutom har huset direktanslutning till de två tunnelbanestationerna Tsim Sha Tsui och East Tsim Sha Tsui. K11 utvecklades genom ett samarbete mellan stadsutvecklingsenheten Urban Renewal Authority (URA) och företaget New World Development Company Limited (NWD). I ledningen för projektet ingår NWD, Hyatt Regency och K11 Art Foundation.

< "Le Plan Guide" av Alexandre Chemetoff (1999) ger vägledning för transformationen av Ile de Nantes i Frankrike. "Le Plan Guide" avstår övergripande planer till förmån för design interventioner som stimulerar en inkrementell omvandling av det tidigare hamnområdet.

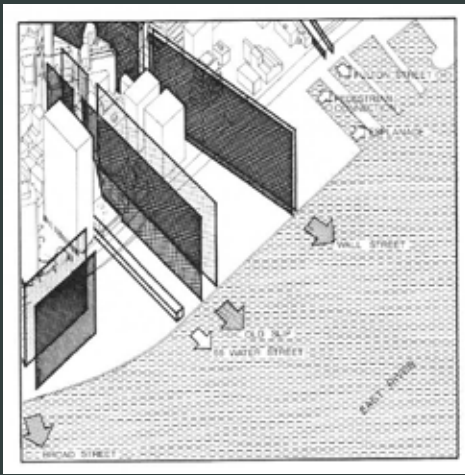
UTGÅ FRÅN 'DESIGN THINKING'

Design kan användas som en metod bortom gestaltningen av byggnadens form och användningsområden, för att introducera kritiskt tänkande inom de kommunala förvaltningarna. Genom att angripa ett problem från ett designperspektiv underlättas navigeringen i komplicerade processer samtidigt som man kontinuerligt kan testa alternativa lösningar för att hitta koncept som är värda att investera i.¹⁴

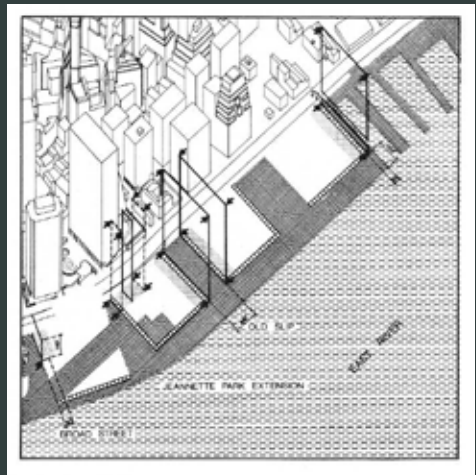
Kritiskt tänkande genom design har tillämpats av kommunala myndigheter i andra städer med positiva resultat. Ett bra exempel på detta är från 1960-talet när New Yorks borgmästare John Lindsay bildade Urban Design Group (UDG) som en fristående specialgrupp inom New Yorks stadsbyggnadskontor. UDG bestod av tre nytexaminerade arkitekter från Yale - Richard Weinstein, Jaquelin Robertson och Jonathan Barnett - och gruppen utgjorde ett gränssnitt mellan borgmästaren och New York City Planning Commission. Genom att angripa stadsutvecklingsarbetet genom design i stället för traditionell planering kunde UDG navigera framgångsrikt i gränsområdena mellan politik, juridik och genomförande. Syftet var inte att UDG:s arbete skulle ersätta stadsplaneringsfunktionen utan snarare att de skulle fungera som ett intellektuellt och kritiskt bollplank för att utmana och uppdatera stela rutiner och motverka byråkratiska snårigheter. UDG rapporterade såväl till borgmästaren som till New York City Planning Commission och kunde därmed utveckla nya samarbeten mellan kommunala myndigheter och den privata sektorn. Med sitt fokus på genomförande snarare än administration lyckades UDG introducera kreativitet i plan- och bygglagstiftningen.

Exemplet med UDG visar att design är en bra metod för att skapa synergieffekter mellan planeringsmål och efterfrågan från näringslivet. Liknande resultat har också uppnåtts på olika platser i Europa. Två exempel är Alexandre Chemetoffs riktlinjer för omvandlingen av Ile de Nantes i Frankrike och OkiDokis design av Vallastaden i Linköping. I båda dessa fall användes design för att

14. Christoph Meinel och Larry Leifer, "Design Thinking Research", i Design Thinking Research: Measuring Performance in Context, red. Hasso Plattner, Christoph Meinel och Larry Leifer (Heidelberg: Springer, 2012), 1.

⤴ Visuella korridorer samt relationerna mellan byggnad och vatten problematiserades genom axonometriska studier och volymstudier i rapporten "Lower Manhattan Waterfront" som publicerades 1975 av Office of Lower Manhattan Development. Studien initierades av Richard Weinstein, chef för Urban Design Group.

⤴ Resultaten i rapporten "Lower Manhattan Waterfront" visar att alla byggnader inom 100 feet från fastighetsgränsen måste ha en fasad som sammanfaller med denna gräns. I rapporten används den axonometriska ritningen för att visa på i vilka områden som byggnad måste uppföras parallellt med fastighetsgränsen.

15. Göteborgs stad, "Vision Älvstaden", (Göteborg: Göteborgs stad, 2012), 39.

samordna planeringsmålen med marknadsstrategier. Exemplet med UDG i New York visar dessutom på fördelarna med att tillämpa designsynsättet i form av en särskilt utsedd kommunal specialgrupp som kan bygga broar mellan befintliga och fristående enheter. I Göteborg finns många olika kommunala myndigheter som är fristående på det här sättet, och som skulle kunna vinna mycket på (och uppskatta) ett mer designorienterat arbetssätt.

När kommunfullmäktige antog Vision Älvstaden 2012 var målet för Frihamnen och andra berörda områden att skapa en modern stad vid vatten, med en kombination av bostäder, arbetsplatser, offentliga rum, transportmöjligheter och service.¹⁵ Listan med beståndsdelar delas dock upp mellan olika myndigheter och enheter med separata personalstyrkor, tidsplaner, mål och budgetar, vilket förstås också är fallet i många svenska städer utöver Göteborg. Dessa förhållanden gör det oerhört svårt att skapa nya, välfungerande bostadskvarter.

Bildandet av Älvstranden Utveckling AB innebar att staden fick en betydande ny aktör: ett offentligt-privat utvecklingsbolag som kunde tillämpa okonventionella strategier under övergångsfasen från vision till förverkligande av Älvstaden. Av Älvstranden Utveckling AB:s arbete med att utforma ett planprogram, kan man dra slutsatsen att det är en fortsatt utmaning att övervinna svårigheter i form av självständiga kommunala enheter, konventionella processer och cementserade förväntningar. Under arbetet med detaljplanerna kommer det att behövas återkoppling från näringslivet. Förhållningssättet i 'design thinking' kan vara värdefullt för arbetet med att underlätta den viktiga övergången från planprogramfasen till detaljplanefasen, och den kan också öka sannolikheten för att det som så småningom byggs faktiskt överensstämmer med visionen.

All fastighetsutveckling som genomförs med avsteg från de vanliga rutinerna medför risker. För privata aktörer måste dessa risker vägas upp av möjligheter. Genom att arbeta kreativt med övergången från planprogram till detaljplan kan man utarbeta nya administrativa rutiner för att hantera de risker som följer av icke-konformativ fastighetsutveckling. Lärdomarna från UDG visar att sådan kreativitet inte främst stimuleras genom traditionell planering utan snarare genom design.

ÖVERBRYGGA BARRIÄRER MED HYBRIDA FORMER

Tillgängligheten i en stad hindras ofta av infrastruktur. De linjära transportlederna som skär igenom stadsområden skapar remsor av mark och infrastruktur som tillsammans utgör barriärer i det urbana landskapet. I Göteborgs stad har man länge haft fokus på trafikplanering, vilket har skapat ett komplext system av infrastruktur, där kombinationen av vägdragningar och riskavstånd har utgjort den främsta utgångspunkten för stadsbyggandet. Resultatet är att fotgängare, cyklister och i vissa fall även lokal biltrafik har svårt att komma fram på grund av det överdimensionerade infrastrukturella barriärer; i Älvstaden försämras tillgängligheten till exempel av väg 155 (inklusive trafikplatsen vid E6/76). För att övervinna sådana barriärer arbetar ofta kommunala förvaltningar med att bygga nätverk av passager, övergångar och gångtunnlar. Sådana nätverk fungerar väl för att koppla samman specifika noder i det urbana landskapet; dock är de ofta undermåliga som riktningsgivare för rumslig perception och kontinuitet. För att kunna skapa sammanhängande platser med rumslig kontinuitet kan kommunala myndigheter arbeta med hybrida former, där mark, vatten, byggnader, verksamheter och infrastruktur samverkar för att åstadkomma topologiska konstruktioner.¹⁶ Thom Mayne menar att alla typer av nätverk kan integreras genom design av hybrida former, så att den byggda miljön inte längre prioriteras framför andra.¹⁷ Genom att sammanlänka arkitektur och landskapsarkitektur kan hybrida former tillskapas som kan öka tillgängligheten i Älvstaden och som på så sätt också underlättar kommunikationen mellan Frihamnen och Kvillebäcken, samtidigt som man skapar rumslig kontinuitet och nya incitament för rekreation och handel.

En kombination av arkitektur, landskapsarkitektur och tekniska lösningar kan skapa hybridformer i urbana landskap. Weiss/Manfredi använder snedställda konstruktioner för att övervinna flera lager av infrastrukturella barriärer i Seattle i USA. Perkins+Will skapar ett andra markskikt i Chicago, där förutsättningarna för ljus och ventilation omsätts i landskaps- och byggnadsformer som åstadkommer nya rumsliga upplevelser för fotgängare och bilresenärer.

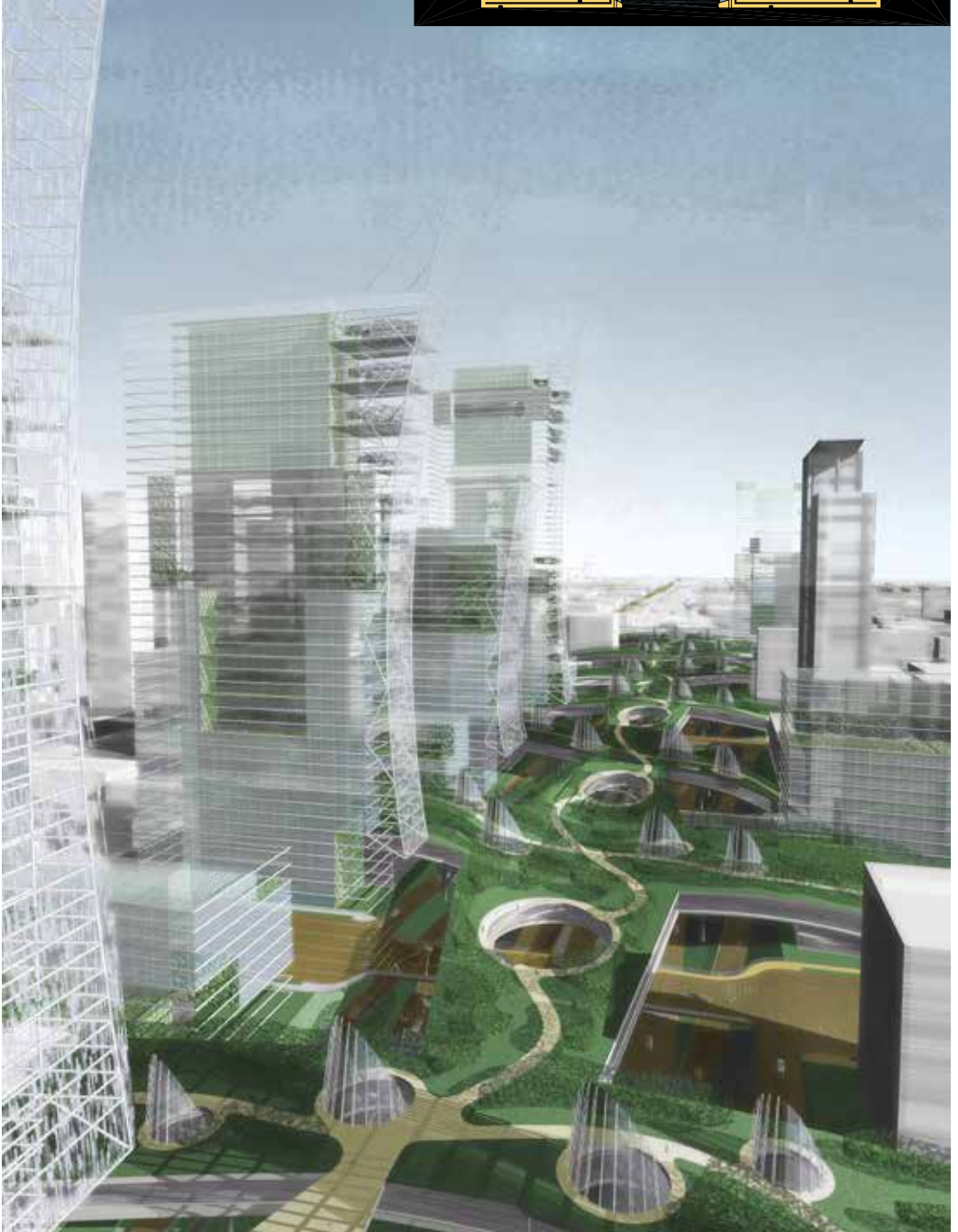
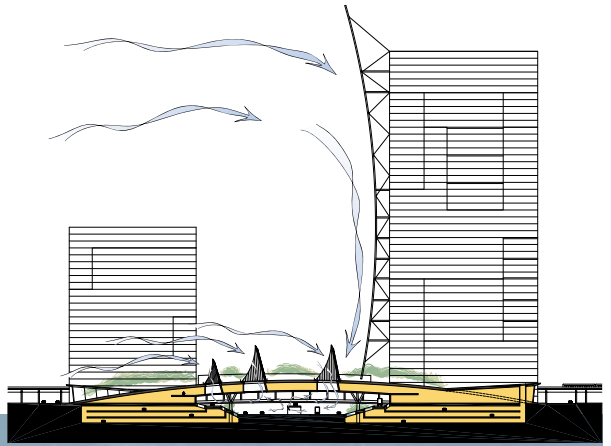
16. Thom Mayne, "Combinatory Urbanism: The Complex Behavior of Collective Form", i *Combinatory Urbanism: The Complex Behavior of Collective Form*, red. Stephanie Rigolot (Culver City, CA: Stray Dog Café, 2011), 43.

17. Ibid., 44.

Weiss / Manfredi, Seattle Art Museum: Olympic Sculpture Park, Seattle, USA, 2007. Parken återskapar, genom anläggandet av en landskapsbro, en koppling mellan stadsbebyggelsen på ena sidan och Elliot Bay på andra sidan.

> Perkins+Will, Kennedy Green Corridor,
West Loop Park, Chicago, USA, ej genom-
fört.

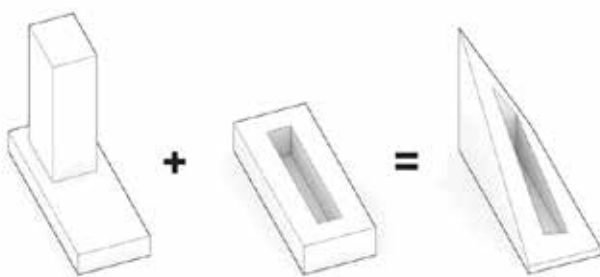

OMFORMA KVARTERSSTADEN

Bostäder i Göteborg och i andra svenska städer byggs framför allt som slutna kvarter enligt den konventionella kvarterstads-traditionen. Den här strategin har flera fördelar, till exempel att den möjliggör hög täthet, ger jämlik tillgång till halvprivata öppna platser samt skapar en tydlig avgränsning mellan byggnad och stad. Konventionellt slutna kvarter medför dock också vissa problem: de leder till homogena stadsområden med enformig arkitektur, bidrar med skarpa och allmänt ogästvänliga avgränsningar mot gatan samt skapar en avgränsad innergård som tillhör alla, och därmed ingen, av de som bor i de omgivande bostäderna. Genom att kombinera traditionellt slutna kvarter med okonventionella byggnadstyper kan man utnyttja fördelarna med det slutna kvarteret samtidigt som man främjar en mer heterogen urban form.

KVARTERSSTAD + SKYSKRAPA
BIG | BJARKE INGELS GROUP
PYRAMID W57, NEW YORK, USA (PÅGÅENDE)

BIG | Bjarke Ingels Groups byggnad W57 i New York är ett exempel på en fusion av slutet kvarter och skyskrapa. BIG | Bjarke Ingels Group tillämpade den europeiska typologin med slutna kvarter på Manhattans gatunät och kominerade med skyskraptypologin för att skapa en originell byggnadsform. Den halvprivata öppna platsen i hjärtat av det slutna kvarteret omdefinierades genom arkitektonisk design till en snedställd byggnad som ger maximalt ljusinflöde med vyer mot Hudson-floden.

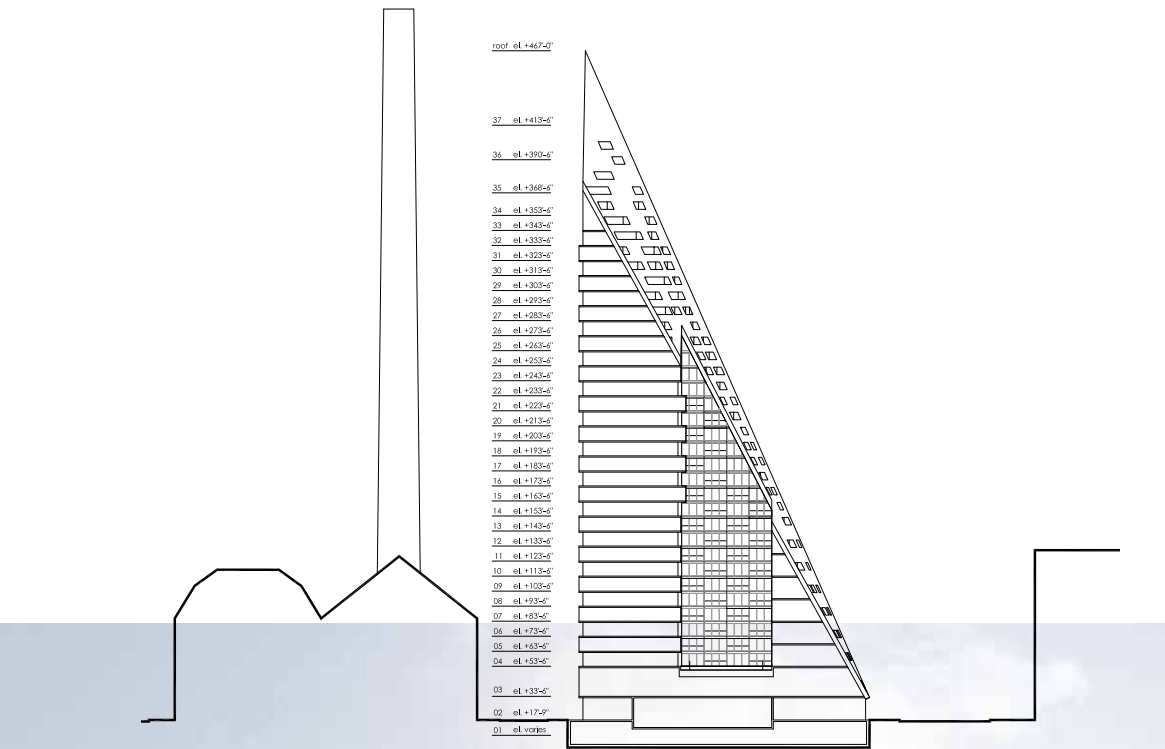

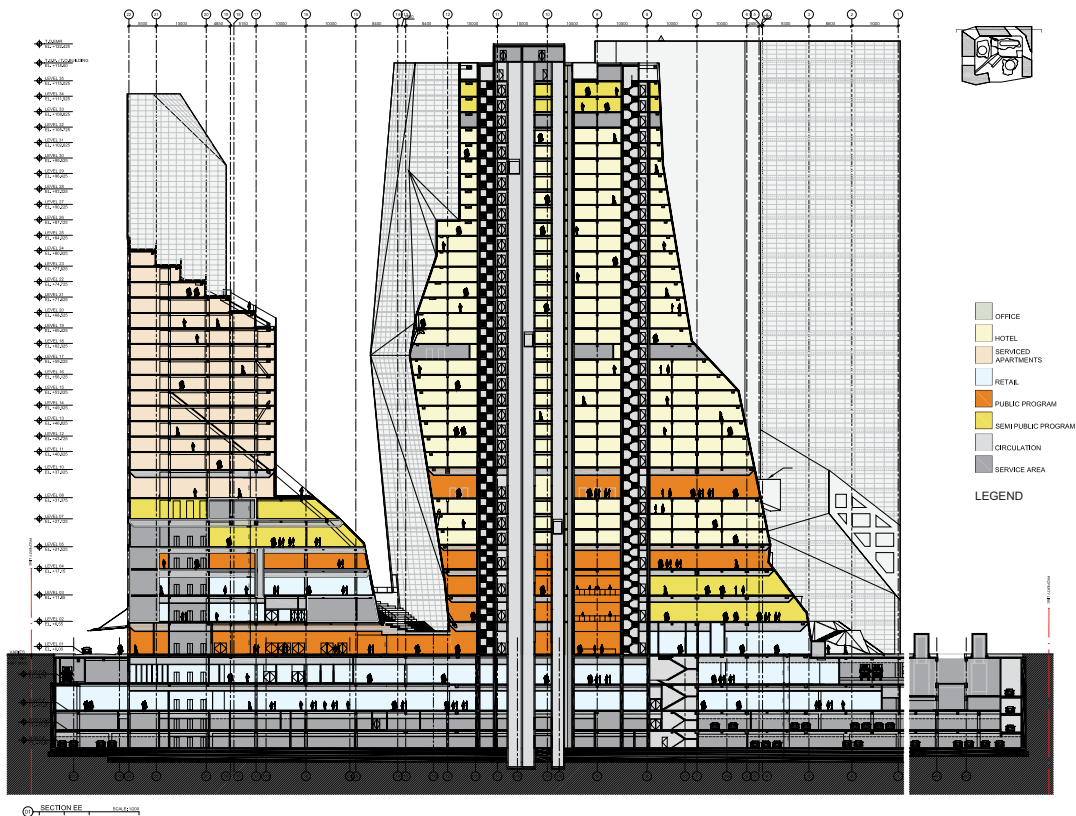
P6

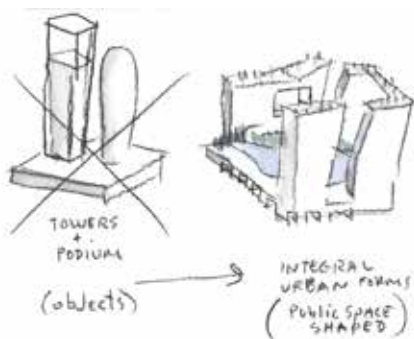
FASTIGHETSAREA: 1.03 HA.
BYGGNADSAREA: 80,000 SQ. M.
EXPLOATERINGSTAL: 7.77

CROSS SECTION

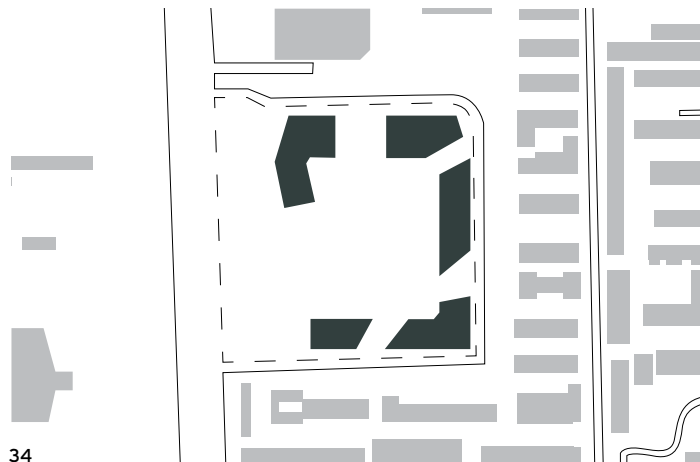

KVARTERSSTAD + PODIUMSKYSKRAPA STEVEN HOLL ARCHITECTS (LIGHT PAVILLION AV LEBBEUS WOODS MED CHRISTOPH A. KUMPUSCH) RAFFLES CITY CHENGDU, CHENGDU, KINA (2007-2012)

Steven Holl Architects Raffle City Chengdu i Chengdu i Kina är ett exempel på en fusion av ett slutet kvarter och en podiumskyskrapa. Podiumtypologin har ungefär samma urbana egenskaper som det slutna kvarteret, men arrangemanget av torn på podiet gör det ofta svårt att uppnå de arkitektoniska fördelarna med halvprivata öppna platser. Genom att flytta tornen till kanten av podiet lyckades Steven Holl Architects bevara fördelarna med den konventionella kvarterstadstraditionen och därmed skapa en halvprivat öppen plats centralt i kvarteret. Tornen formgavs utifrån platsens vind- och solförhållanden, vilket genererade en unik byggnadsform.

FASTIGHETSAREA: 3.20 HA.
BYGGNADSAREA: 310,000 SQ. M.
EXPLOATERINGSTAL: 9.69

KVARTERSSTAD + SKIVHUS
 MASSIMILIANO FUKSAS ARCHITETTO,
 LYON CONFLUENCE HOUSING, LYON, FRANKRIKE (2005-2010)

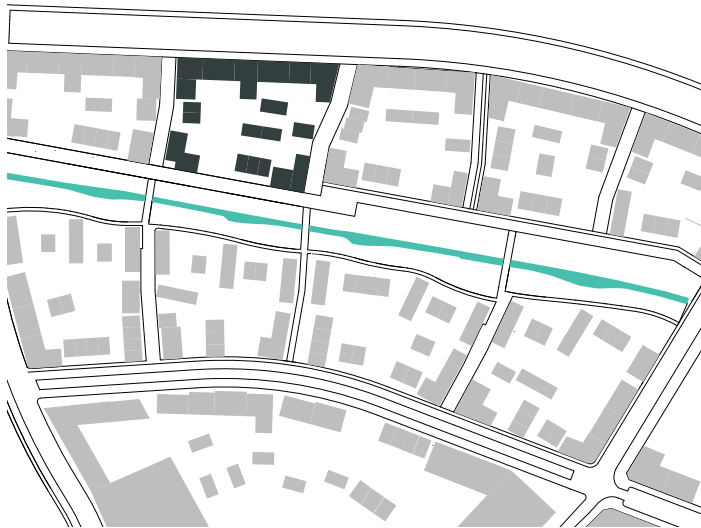
FASTIGHETSAREA: 0.23 HA.
 BYGGNADSAREA: 30,762 SQ. M.
 EXPLOATERINGSTAL: 13.57

P6

FASTIGHETSAREA: 0.58 HA.
BYGGNADSAREA: 12,261 SQ. M.
EXPLOATERINGSTAL: 2.12

OkiDoki Arkitekters projekt Vallastaden i Linköping är ett exempel på en fusion av ett slutet kvarter och småhus. Arkitekterna tog fram en stadsplan med små, smala tomter och grupperade fastigheter i kluster för att åstadkomma oregelbundna stadskvarter. I utkanten av varje kvarter placerades små fristående hus och OkiDoki Arkitekter åstadkom därmed tydliga avgränsningar mellan arkitektur och stad. Samtidigt skapades en heterogen urban form. De smala fasaderna, som är vända mot det offentliga rummet, kännetecknas av vägar och gränder, och exemplifierar ett småskaligt synsätt på både exploatering, förvaltning och arkitektoniskt uttryck.

KVARTERSSTAD + STADSRAÐHUS
OKIDOKI ARKITEKTER
VALLASTADEN, LINKÖPING, SWEDEN (PÅGÅENDE)

Massimiliano och Doriana Fuksass Lyon Confluence Housing i Lyon i Frankrike är ett exempel på en fusion av ett slutet kvarter och skivhustypologi. Skivhuset skapar en tydlig avgränsning mellan byggnaden och staden, men dess omfattande fotavtryck bidrar ofta till ett storskaligt urbant rum. Arkitekterna skapade en stor, lång huskropp längs med vattnet och delade upp huskroppen med snitt. Därmed lyckades de skapa arkitektonisk mångfald inom ett enda stadskvarter. Innergården från den klassiska typologin för slutna kvarter uteslöts, och i stället användes element från grändtypologier för utrymmena mellan byggnadsdelarna. Dessa omdefinierade förutsättningarna för halvprivata öppna platser. Ett skivhus som delas upp i flera byggnadselement gör att olika boendeformer och arkitektoniska uttryck kan samexistera inom ett enda stadskvarter.

INTRODUCERA 'RADICAL INCREMENT'

Till skillnad från det utopiska synsättet där all design utgår från en 'master plan' kan urban identitet och vitalitet främjas med det som kallas 'radical increment'.¹⁸ I stället för en okritisk reproduktion av slutna kvarter kan nya typer av byggnader för boende, handel och service främja en specifik urban karaktär. En sådan urbanitet kan skapas genom att undvika traditionell planering och istället agera taktiskt utifrån de befintliga kulturella, ekonomiska eller platsspecifika förutsättningarna. I Frihamnen finns kulturhistoriskt värdefull lagerbebyggelse, som Kajskjul 107 och Kajskjul 113. Dessa långa, låga byggnader kännetecknas av stora fotavtryck och karaktärsfulla fasader, och de minner om områdets historiska relation till varvsindustrin. Byggnaderna ger Frihamnen karaktär och identitet men deras volymetriska kapacitet överensstämmer inte med dagens krav på skala och nyttjande. Den visuella relationen mellan estetik och konstruktion samt interiöra konfiguration uppfyller inte heller dagens krav vad gäller utrymme, stomme och tekniska egenskaper. Detta försämrar lönsamhetsmöjligheterna och därmed blir lagerbyggnaderna överflödiga. För att slippa välja mellan ekonomiskt fördelaktig rivning eller kostnadskrävande renovering kan arkitektoniska element adderas inuti eller ovanpå befintliga strukturer, så att byggnadernas identitet kan bevaras samtidigt som nya verksamheter skapas. Med sådana tillskott blir områdets kulturhistoria ett kvalitativt tillskott till det globala flödet av uttryck och stilar. Om en ny typologisk lösning byggs kan riskovilliga byggherrar, exploatörer och tjänstemän lockas att prova detsamma nästa gång, så att fler 'radical increment' byggs som tillsammans kan skapa en genuin och platsspecifik karaktär.

Bruno Soares, BNU Tower, Macau, 1995.

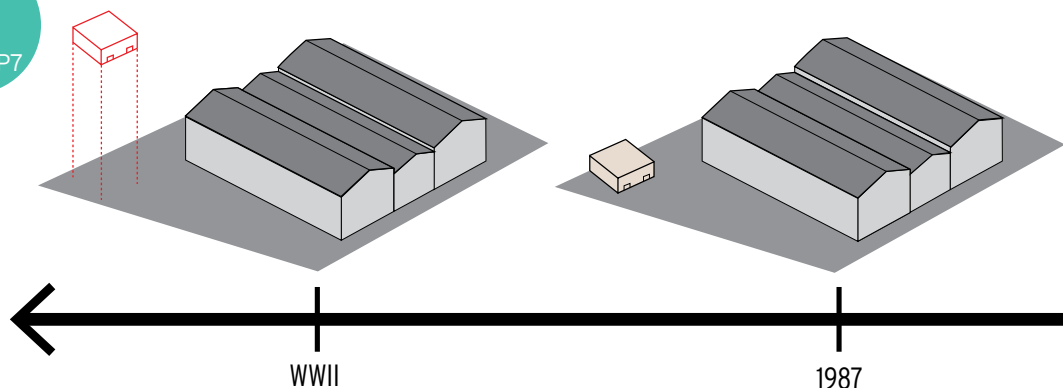
18. Dana Cuff och Roger Sherman, "Introduction", i *Fast-Forward Urbanism*, red. Dana Cuff och Roger Sherman (New York: Princeton Architectural Press, 2011), 25.

Historien om La Fabrique på Ile de Nantes visar hur 'radical increment' kan introduceras

En bunker byggdes intill tre industribyggnader för att skydda arbetare från flygangrepp.

Tillverkningsindustrin och varvsindustrin avvecklades.

P7

Rocco Yin, The Peninsula Office Tower, Hong Kong, 1994.

Herzog & de Meuron, Elbe Philharmonic Concert Hall, Hamburg, Tyskland, pågående.

Herzog & de Meuron byggde en konserthall ovanpå en lagerbyggnad från 1600-talet i Hamburg. Rocco Yin byggde Peninsula Office Tower ovanpå ett kolonialhotell från 1928 i Hong Kong och Bruno Soares byggde till BNU Tower på en kolonial bankbyggnad från 1925 i Macau. Hamnutvecklingsprojektet i Ile de Nantes i Frankrike innefattade flera radikala tillskott där nya former eller användningsområden lades till ovanpå eller med anslutning till historiska byggnader. TETRARC designade en mönstrad metallkub ovanpå en övergiven bunker från andra världskriget och skapade därmed La Fabrique, ett kulturcenter med olika typer av utrymmen för konst, konserter och sociala platser.

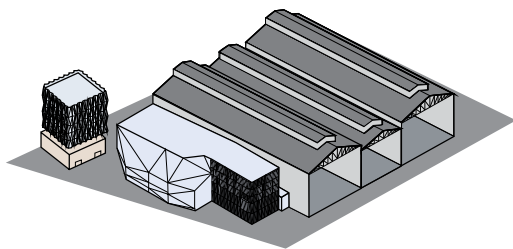
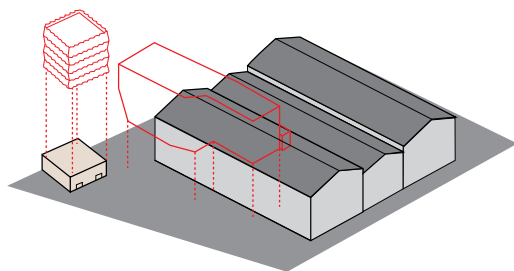
TETRARC, La Fabrique, Ile de Nantes, Frankrike, 2011.

Essentiel/Less is more/O&J/Axe303, Karting, Ile de Nantes, Frankrike, 2012.

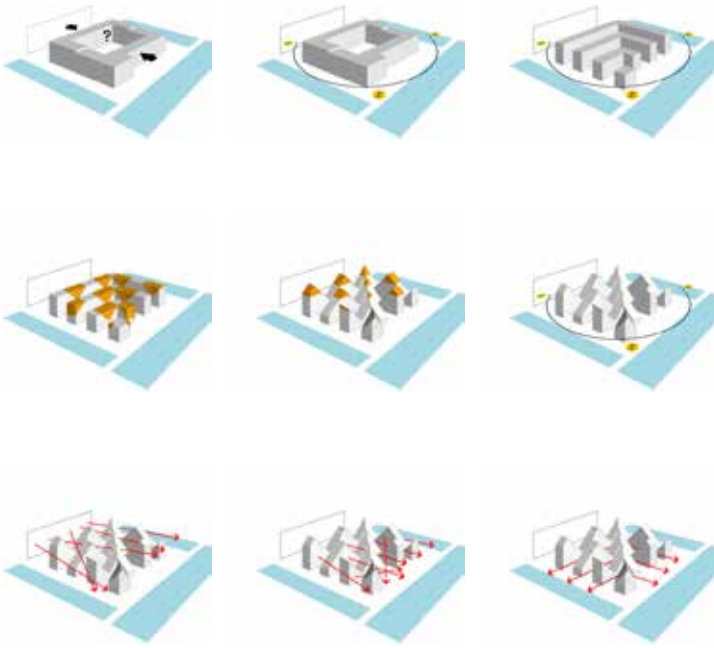
Alexandre Chemetoff utvecklade 'L'Ile de Nantes le Plan Guide en Projet' för att vägleda transformationen av det f.d. industri- och hamnområdet; staden anordnade en arkitekttävling om ett konst- och kulturhus; det vinnande förslaget av det Nantes-baserade arkitektkontoret TETRARC introducerade flertalet 'radical increment'.

La Fabrique färdigställdes 2011. Konst- och kulturhuset innehåller lokaler för konstnärer och musiker samt auditorium, replokaler, inspelningsstudio, kontor, lokaler för digitala experiment samt publika platser och lokaler.

2005 - 2008

2011

VÄV SAMMAN MÖTET MELLAN BEBYGGELSE OCH VATTEN

I Vision Älvstaden konstateras att Göta älv är en nyckelkomponent för Göteborgs framtid. Dock medför älven möjligheter såväl som risker. Göta älv är en tillgång vad gäller utsikter, varierande användningsområden, skönhet och som korridor för aktiviteter. Samtidigt medför den utmaningar i och med risken för havsnivåhöjningar, barriärverkan mellan de norra och södra delarna av staden och det specifika mikroklimatet med starka vindbyar. När man nu transformerar de tidigare fiske- och industriområdena till bostadsbebyggelse så görs det med en överraskande passivitet gentemot vattenlinjen. Mötet mellan vatten och land lämnas relativt opåverkad trots att man skulle kunna ändra den genom schaktning, nya kajer och piren eller med fyllmassor. Vattenlinjen bevaras och kantas med promenadstråk som följer älvkanten, istället för att kompletterande verksamhet, såsom restauranger och anlagda parker för båtupptagning- och förvaring, läggs till.

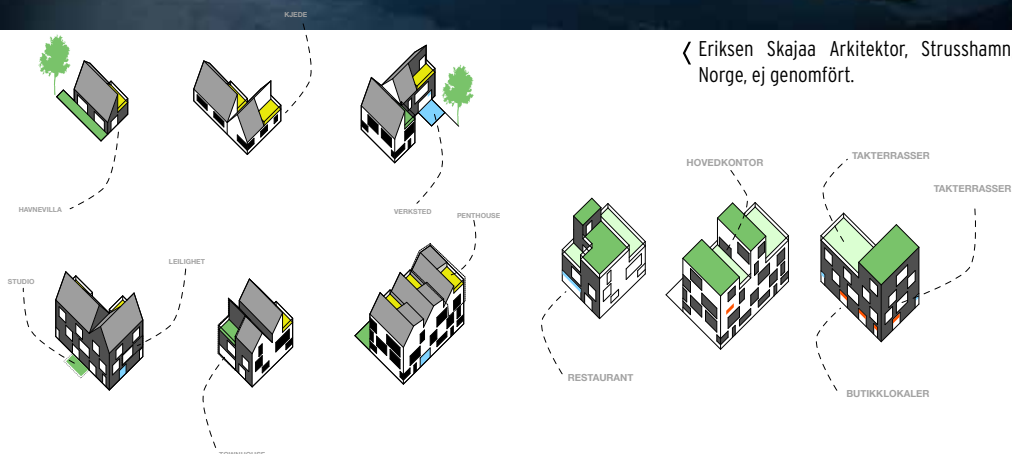
Norra älvstrandens två färjelägen, Lindholmspiren och Slottsberget, framstår idag som om att de fortfarande väntar på att tas i fullt bruk. Nya verksamheter är koncentrerade till Lindholmen, exempelvis delar av Chalmers, Lindholmen Science Park, konferenscentrum, nya bostäder, teater och kollektivtrafikstråk längs Lindholmsallén. Tätheten är dock fortfarande låg och de infrastrukturerna är överdimensionerade. Lindholmsallén består av tre parallella gator som tillsammans med en cykelväg och den planerade spårvägen gör att byggnaderna längs allén ligger mer än 75 meter från varandra. Det är ungefär tio meter bredare än Champs Élysées i Paris, vilket är en gata som kantas av handel i markplan och åttavåningshus med mängder av bostäder. Endast en tredjedel av Champs Élysées är avsedd för biltrafik: två

⟨ JDS Architects, CEBRA, SeArch, Louis Pailard, Iceberg, Århus, Danmark, 2008-2013. Längs med vattnet. En del av ett större ombyggnadsprojekt av gamla industriområden i Århus. L-formade "vingar" ramar in gaturummet och drar uppmärksamheten mot vattnet.

◀ Eriksen Skjaa Arkitektur, Strusshamn, Norge, ej genomfört.

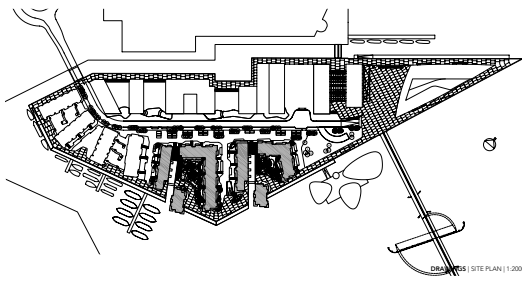

tredjedelar av bredden utgörs av 20 meter breda trottoarer som lämpar sig väl för caféverksamhet, gatutråd och promenader. Allén på Lindholmen är bredare, det är gles mellan byggnaderna och caféer, och det finns inte särskilt många bostäder. Det kanske största problemet är att kollektivtrafikstråket inte har någon koppling till vattnet.

Färjelägen och hållplatser för kollektivtrafik är naturliga nav för kommersiell verksamhet. Möte mellan land och vatten är formbart och kan gestaltas för att främja olika aktiviteter och skapa liv i områden. I Frihamnen har det befintliga mötet redan manipulerats och vattenlinjen omformats. Därför är det adekvat att också överväga dess framtida form.

Mötet mellan land och vatten kan vävas samman på en mängd olika sätt, utöver dagens strandpromenader med bostadshus som bara drar nytta av den vackra utsikten. Mer intrikata möten mellan land och vatten kan användas för att skapa flytande terrasser, broar att fiska från, möjligheter till bad och båtliv, våtmarkshabitat, picknickområden, konstinstallationer eller kommersiella verksamheter. Vattnet i sin tur kan perforera land genom konstruerade kanaler, dammar och våtmarker. Göteborg behöver kreativa och varierade synsätt på utformningen av mötet mellan land och vatten, så att många olika verksamheter möjliggörs samtidigt som man anpassar till havsnivåhöjningar.

↗ Ett tidigare varv: studien undersöker tre olika kombinationer av täthet och verksamheter i området, med liknande design och arbetssätt. Designen bygger på en analys av klimatet och landskapet med tillgång till ljus och de spektakulära vyerna över landskapet. En kontinuerlig offentlig plats med pির, gemensamma ytor, en promenadväg och bakgårdar ansluter området till resten av Strusshamn. Den centrala kanalen förbinder de två delarna av området med varandra.

› Lundgaard & Tranberg Arkitektfirma, Harbour Isle Apartments, Köpenhamn, Danmark, 2008-2013.

Vattenlinjen blir både pir och hamn. En offentlig gångväg viker av kring U-formade byggnadskroppar längs kajkanten. Bostäderna har tillgång till vattnet direkt vid dörren. Projektet innefattar ett antal sekundära kanaler som gör att vatten kan flöda mellan byggnaderna.

SLUTSATSER

"Key issues for RiverCity 2021 will be to show how housing, workplaces and services can be integrated into a modern inner-city environment and which connect the city across the river."

RiverCity Gothenburg Vision

Det finns två grundläggande problem för Göteborg, och andra städer, som genomför vattennära byggprojekt: de geografiska och politiska förutsättningarna för hamnverksamhet i stadsmiljö, samt de aktuella arbetssätten för att bygga bostäder med hög täthet. Kombinationen av dessa faktorer omvandlar ofta en potentiellt fantastisk möjlighet till raka motsatsen genom att vattennära områden rensas för att bebyggas med homogena, tråkiga, dåligt integrerade och dyra bostäder. Byggprojekt med vattennära bostäder riskerar också att gentrifieras, vilket medför att de bosatta trängs undan till billigare alternativ, ofta i stadens periferi. I Göteborg strävar man efter att skapa en älvstad som är till för alla, och inte ett område som utesluter stora delar av befolkningen. Om vi kan dra lärdom av tidigare erfarenheter och resultat måste vi kunna frambringa bättre förutsättningar för genomförande.

Den här handboken beskriver utmaningar som Vision Älvstaden står inför och föreslår nya sätt att vitalisera projektet. Fokus ligger på Frihamnen eftersom det är det område som står närmast i tur, och för att det kommer att bli mönsterområde inför jubileet 2021, men också för att de principer som används där kan tillämpas i utvecklingen av andra nya bostadsområden.

De flesta är idag medvetna om att städer vid vatten står inför betydande utmaningar i form av havsnivåhöjningar. Lösningarna är dock inte lika uttalade, men de spänner från tekniskt avancerade barriärer till att faktiskt överge de områden som är lägst belägna. Vad som är mindre studerat i fråga om vattennära stadsomvandling, är den faktiska omstruktureringsprocessen från hamn- och fiskeområden till samtida storstadslandskap. I såväl San Francisco och Boston i USA som i Barcelona och London i Europa har man använt olika ekonomiska och planeringsmässiga strategier för att ge nytt liv åt vattennära stadsområden. De första projek-

ten var evenemangscentrerade, men dagens närmast globala bostadskris sätter press på världens städer för att omvandla tidigare vattennära industriområden till täta bostadsområden.

Få länder i världen har forskat mer kring bostäder än Sverige, där i stort sett varenda bekvämlighet och effektivitetsåtgärd har studerats sedan Stockholmsutställningen 1930 och vidare genom miljonprogrammet som inleddes 1965. Varken de experimentella, kvantitativa metoderna bakom lägenhetsstudier eller den estetiska elegansen i funktionalistisk industridesign kan dock skalas upp för att tillämpas på bostadsområden i sin helhet. Vi har stor kunskap om den enskilda bostaden, men vi vet betydligt mindre om bostaden i sitt sammanhang, med anknytningar till kvarteret och bostadsområdet. Den här blinda fläcken karakteriserar inte enbart svenskt bostadsbyggande utan den finns i alla typer av modernistiska bostadsprojekt världen över, och den är extra tydlig i Göteborg. Under 1940- och 1950-talet experimenterade man i Sverige med oerhört spännande bostadsområden, till exempel Guldheden i Göteborg eller Vällingby i Stockholm, och där såg man tydligt fördelarna med välplanerade bostadskvarter. Om staden vill visa HUR bostäder, arbetsplatser och service ska kunna integreras krävs ett större mod att avvika från konventionella arbetssätt till förmån för nya förhållningssätt till design och utveckling av bostadsområden. De utmaningar som identifieras i denna handbok beror visserligen på inbyggda problem i dagens förfarande i Göteborg, men förslagen på lösningar är också lokala produkter. Under de senaste två åren har fältarbete genomförts med dussintals intervjuer över hela staden. Resultatet tyder på att Göteborg har alla möjligheter att växla upp och återuppliva den innovativa andan i modernt svenskt bostadsbyggande, genom att inte bara skapa bostäder utan välfungerande urbana områden. Det skulle inte bara gagna det framtida storstadslivet i Göteborg, utan staden kan dessutom föregå med gott exempel för andra vattennära stadsomvandlingsprojekt och visa hur man kan arbeta för att öka vitaliteten, hållbarheten, jämlikheten och mångfalden. Det här arbetet börjar i Frihamnen, men det kommer inte sluta där.

TACK

Vi vill tacka alla som har bidragit till den här boken genom intervjuer, workshops, assistans eller som rådgivare: Jessica Algehed, Ulrika Arensberg, Hanna Areslätt, Bo Aronsson, Staffan Bolminger, Mikael Cullberg, Caroline Dahl, Michael Dear, Catharina Dryssen, Mia Edström, Mariette Hilmersson, Ann-Louise Hohlfält, Anna-Johanna Klasander, Erik Linn, Adelina Lundell, Lina Lundgren, Ylva Löw, Björn Malbert, Fredrik Nilsson, Kristoffer Nilsson, Sandra Norberg, Martin Nordahl, Maria Nyström, Lars Reuterswärd, Jessica Segerlund, Christina Silfverhielm, Ulrika Stenson, Anders Svensson, Lisa Svensson, Anders Söderman, Ulf Wallin, Cecilia Windh, Jennifer Wolch och Cecilia Örnroth. Framför allt vill vi tacka den rådgivande panelen som Mistra Urban Futures satte samman och som har samarbetat med Dana Cuff i projektet under två års tid: Anna-Johanna Klassander, Anders Svensson, Erik Linn och Jessica Algehed. Vi står i stor tacksamhetsskuld till de fyra forskare som granskade det nästan färdiga utkastet till den här handboken och bidrog med kloka kommentarer vilka förbättrade den slutliga versionen: Alberto Altés, Arkitektsthögskolan vid Umeå universitet, Ingemar Elander, statsvetare vid Örebro universitet, Sten Gromark, institutionen för arkitektur vid Chalmers tekniska högskola samt Fredrik Nilsson, institutionen för arkitektur vid Chalmers tekniska högskola. Författarna bär hela ansvaret för alla fakta och åsikter i denna handbok.

BILDRÄTTIGHETER

2-7	Fotograf: Per-Johan Dahl.
8-9	Fotografer: Jessica Segerlund och Kristoffer Nilsson, Per-Johan Dahl.
10	Ortofoto: Med tillstånd av Göteborgs stad.
11	Facsimile: Program för Frihamnen och del av Ringön inom stadsdelen Lundbyvassen i Göteborg.
12-13	Fotograf: Jessica Segerlund och Kristoffer Nilsson.
14	Fotograf: Tara Wujcik. Med tillstånd av Brooks + Scarpa.
15	Fotograf: Åke E:son Lindman. Ritning av smog studio. Med tillstånd av smog studio.
16 (överst)	Fotograf: Benny Chan. Ritning av Daly Genik Architects. Med tillstånd av Daly Genik Architects.
16 (nederst)	Med tillstånd av Korteknie Stuhlmacher Architecten.
17 (överst)	Fotograf: Benny Chan.
17 (nederst)	Med tillstånd av Korteknie Stuhlmacher Architecten.
18	Ritning och rendering av Michael Maltzan Architecture. Med tillstånd av Michael Maltzan Architecture.
19	Ritning av Teeple Architects Inc. Med tillstånd av Teeple Architects Inc. Fotograf: Shai Gil.
20-21	Ritning av OkiDoki Arkitekter. Med tillstånd av OkiDoki Arkitekter.
22 (överst, höger)	Ritning av NMDA. Med tillstånd av NMDA. Fotograf: Benny Chan.
22 (vänster)	Fotograf: Per-Johan Dahl.
23 (nederst)	Fotograf: © Malmö Stadsbyggnadskontor.
25	Fotograf: Per-Johan Dahl.
28	Faksimil: L'Île de Nantes le Plan Guide en Projet.
29	Med tillstånd av Richard Weinstein.
30	Med tillstånd av M.O. Stevens. Wikimedia Commons.
31	Ritning och rendering av Perkins+Will, Ralph Johnson och Todd Snapp. Med tillstånd av Perkins+Will, Ralph Johnson och Todd Snapp.
32-33	Sektion, rendering, och diagram av BIG Bjarke Ingels Group. Med tillstånd av BIG Bjarke Ingels Group.
34	Sektion och diagram av Steven Holl Architects. Med tillstånd av Steven Holl Architects.
35	Fotograf: Shu He.
36	Rendering av OkiDoki Arkitekter. Med tillstånd av OkiDoki Arkitekter.
36-37	Fotograf: © Philippe Ruault.
38	Fotograf: Per-Johan Dahl, Margaret Metzler.
39	Fotograf: Caroline Dahl.
40	Med tillstånd av CEBRA a/s.
41	Fotograf: Mikkel Frost. Med tillstånd av CEBRA a/s.
42	Ritning av Eriksen Skajaa Arkitekter AS. Med tillstånd av Eriksen Skajaa Arkitekter AS. Rendering av Mir Visuals.
43	Situationsplan av Lundgaard & Tranberg Architects. Med tillstånd av Lundgaard & Tranberg Architects. Fotograf: Adam Mørk.

LITTERATUR

- Ander, Hans, and Johan Ekman. "Älvstrandsprocessen 2000 - 2010: Från Älvstranden till Älvstaden". Göteborg, 2009.
- Baiter, Richard (ed). "Lower Manhattan Waterfront." New York: Office of Lower Manhattan Development, 1975.
- Choay, Françoise. The Rule and the Model: On the Theory of Architecture and Urbanism. Cambridge, Mass: The MIT Press, 1997.
- City of Gothenburg. "RiverCity Gothenburg Vision". Göteborg: Göteborgs stad, 2012.
- Cuff, Dana. The Provisional City: Los Angeles Stories of Architecture and Urbanism. Cambridge, Mass: The MIT Press, 2000.
- Cuff, Dana and Roger Sherman. "Introduction". I Fast-Forward Urbanism, Rethinking Architecture's Engagement with the City, redigerad av Dana Cuff och Roger Sherman, 10-33. New York: Princeton Architectural Press, 2011.
- Dahl, Per-Johan. "Densifying the Suburban Metropolis: Architecture as an Instrument for Urban Planning". Nordic Journal of Architectural Research, no. 2 (2014): 57-81.
- Dahl, Per-Johan och Caroline Dahl. Loft P: Tracing the Architecture of the Loft. Vienna: Springer Verlag, 2012.
- Firley, Eric och Katharina Grön. The Urban Masterplanning Handbook. West Sussex: John Wiley and Sons, 2013.
- Garling, Caleb. "Rem Koolhaas: the Most Important Factor in Building Design is the Age of the Decision Maker," Vanity Fair (9 oktober 2014) <http://www.vanityfair.com/online/daily/2014/10/rem-koolhaas-building-design-age>
- Göteborgs stad stadsbyggnadskontoret. "Program för Frihamnen och del av Ringön: inom stadsdelen Lundbyvassen i Göteborg, programsamråd 4 juni - 9 september 2014". Göteborg, 2014.
- Hall, Thomas. Stockholm: The Making of a Metropolis. London: Routledge, 2009.
- Hall, Thomas och Sonja Vidén. "The Million Homes Programme: a review of the great Swedish planning project". Planning Perspectives 20, no. 3 (2005): 301-328.
- Holgersson, Helena och Catharina Thörn, Håkan Thörn, Mattias Wahlström (red). (Re)searching Gothenburg. Göteborg: Glänta produktion. 2010.
- Hoyle, Brian. "Global and Local Change on the Port-City Waterfront". Geographical Review 90, no. 3 (2000): 395-417.
- Jameson, Fredric. Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions. New York: Verso, 2005.
- Kendig, Lane. Performance Zoning. Washington, D.C.: Planners Press American Planning Association, 1980.
- Kirschenmann, Jorg C. och Christian Muschalek. Residential Districts. New York: Whitney Library of Design, 1980.
- Linköpings kommun. "Detaljplan i Västra Valla för del av Intellectet 1 m.fl. (Val-lastaden) Kvalitetsprogram Antagandehandling 2013-06-05 Dnr. Sbn 2012-54". Linköping, 2013.
- Massey, Douglas S. och Nancy A. Denton. "The Dimensions of Residential Segregation". Social Forces 67, no. 2 (1988): 281-315.
- Mattsson, Helena och Sven-Olov Wallenstein. "Introduction". In Swedish Modernism: Architecture, Consumption, and the Welfare State redigerad av Helena Mattsson och Sven-Olov Wallenstein, 8-33. London: Black Dog Publishing, 2010.
- Mayne, Thom. "Combinatory Urbanism: The Complex Behavior of Collective Form". In Combinatory Urbanism: The Complex Behavior of Collective Form, redigerad av Stephanie Rigolot, 27-52. Culver City, CA: Stray Dog Café, 2011.
- Meinel, Christoph och Larry Leifer. "Design Thinking Research." I Design Thinking Research: Measuring Performance in Context, redigerad av Hasso Plattner, Christoph Meinel och Larry Leifer, 1-10. Heidelberg: Springer, 2012.
- Satow, Julie. "Living in the Mix: Affordable Housing in New York's Luxury Buildings". The New York Times, 31 augusti 2014, RE1.
- Sekler, Eduard F. "Structure, Construction, Tectonics". I Structure in Art and in Science, redigerad av Gyorgy Kepes, 89-95. New York: Braziller, 1965.
- Thörn, Catharina och Helena Holgersson. "Göteborg: Den urbana frontlinjen och "nya Kvilebäcken". I Gentrifiering, redigerad av Catharina Thörn och Helena Holgersson, 157-88. Lund: Studentlitteratur, 2014.

Göteborg, staden vid Göta älv, genomgår stora förändringar idag precis som många andra städer vid vatten. Hamn- och fiskeverksamheten krymper samtidigt som efterfrågan på nya bostäder ökar. I Göteborg finns en unik vision, Vision Älvstaden, om en stad som präglas av mångfald, miljömässig hållbarhet och sjudande liv. Nu är det dock viktigt att stanna upp och sammanfatta de framgångar och problem som har uppstått hittills. Liknande arbeten i andra delar av världen kan samtidigt inspirera de beslutsfattare i Sverige som eftersträvar okonventionella lösningar för att skapa bättre bostäder i framtiden. Den här handboken fokuserar på det område som står näst i tur i Göteborgs omvandlingsarbete: kajerna och intilliggande markområden i Frihamnen. De åtta utmaningar som formuleras här är slutsatserna av två års forskning om Älvstaden, och de åtta förslagen visar i ord och bild hur dessa utmaningar kan hanteras - och hur de kan inspirera till nya sätt att tänka på Göteborg och stadens framtid.

Mistra Urban Futures är ett internationellt centrum för hållbar stadsutveckling.

Centrumet har fyra lokala plattformar i Kapstaden, Kisumu, Manchester och Göteborg. Mistra Urban Futures finansieras av Stiftelsen för Strategisk Miljöforskning, Mistra, Sida och ett konsortium bestående av Chalmers, som även är värd för centrumet, Göteborgs universitet, Göteborgs stad, Göteborgsregionens kommunalförbund GR, IVL Svenska Miljöinstitutet, Länsstyrelsen Västra Götaland och Västra Götalandsregionen, tillsammans med en rad lokala finansiärer.

